

Мар'ян МУДРИЙ

АВСТРОРУСИНСТВО В ГАЛИЧИНІ: СПРОБА ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Вступ

У Галичині, на відміну від Наддніпрянської України, становлення української національної ідеї у ХІХ ст. відбувалося не тільки завдяки сакралізації минулого та поглибленню лінії вітчизняної історії, але й через активне співвіднесення себе із теперішнім та формування власного погляду на майбутнє. Австрійський уряд, або Відень, став для галицьких українців потужним чинником етнічної самоідентифікації¹. Ведучи діалог з українцями та протиставляючи їх полякам, австрійські урядовці мимоволі змушували галицьких "русинів" поступово обертати підсвідоме почуття рідного краю в ідею народності, усвідомлювати себе етнічною спільнотою з власною історією, своїми політичними й культурними запитами, з'ясовувати своє місце серед етнічних груп, виробляти власну позицію в системі міжетнічних відносин, роздумувати над сенсом національного буття. Завдяки щоденній присутності в галицькому політикумі австрійського чинника проблема етнічної самоідентифікації поставала перед українським населенням не тільки й не стільки як пізнавальне, скільки як життєво-практичне завдання. Вона була тісно пов'язана з національним самоутвердженням, тобто зі становленням галицького українства як суб'єкта історичного процесу². Тому закономірно, що зв'язок галицького українства з Віднем мав і зворотний бік, що втілювався в надмірному покладанні на допомогу австрійської бюрократії.

Мета цієї роботи – дати визначення терміну "австрорусинство", з'ясувати витоки та етапи еволюції цього явища, а також на прикладі листа-меморіалу митрополита Йосифа Сембратовича від 28 грудня 1870 р., направлено до "Руської ради" та "Просвіти", показати основні риси світогляду та політичну тактику галицьких австрорусинів в останні роки існування течії як цілісної сили з виразним ідеологічним лицем.

Проблема австрорусинства як світоглядної, а згодом політичної орієнтації галицьких українців донині не стала об'єктом спеціального дослідження. Немає і якого-небудь визначення цього поняття. Дослідники здебільшого використовують термін "рутенство", вживаючи його з негативним відтінком – для підкреслення тактичної та ідеологічної негнучкості українських політичних сил у Галичині, їх начебто сліпої орієнтації на Відень та нерозуміння загальноукраїнських інтересів. Термін "рутенство" з'явився в 60-х роках ХІХ ст. практично одночасно в русофільському і народовському таборах. Зрозуміло, він не мав тоді скільки-небудь наукового змісту, а використовувався досить довільно в публіцистиці для

¹ Про складові етнічної самоідентифікації див.: Шульга М. Етнічна самоідентифікація // Політологічні читання. Київ, 1994. № 4. С. 267–268.

² Про особливості процесу українського національного самоутвердження в Галичині див.: Петришин Г. Р. Проблема національного самоутвердження в Західній Україні (друга половина ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.). Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Київ, 1997.

наголошення на короткозорості своїх політичних опонентів, їхній надмірній зосередженості на внутрішньогалицьких проблемах і відносинах із Віднем. Згодом цей термін був підхоплений діячами українського руху з Наддніпрянщини, які, не розуміючи специфіки "галичанства", але дотримуючись стосовно Галичини притаманного собі менторсько-повчального тону, надали йому вульгарно-негативного змісту³. У такій інтерпретації "рутенство" потрапило до радянської історіографії, а через неї – і до сучасної української історичної науки⁴. Донині частина національно зорієнтованих істориків вважає, що вивчення позаукраїнських політичних тенденцій (у даному випадку – проавстрійської орієнтації) є зайвим і навіть шкідливим заняттям. Водночас дедалі більшої ваги набуває теза про неприпустимість штучного обмеження ліній досліджень⁵.

³ Михайло Драгоманов, згадуючи про свої перші враження від знайомства з Галичиною, писав: "[...] при таких студіях Галичини я одкрив там один елемент: вузькодумний, реакційний і лакейсько-карієрний, – що більше відповіда національній формулі рутенський, – котрий примазується то до "русской" партії, то до "української", або до обох вкупі, і котрий мусів би бути wielimінований" (*Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877)*. Львів, 1889. Ч. 1. С. 46–47). Основою "мертвоородного рутенства" М. Драгоманов уважав "ультрамонтанський клерикалізм", який, на його думку, відштовхував від Галичини, а відтак від українства, як наддніпрянських, так і буковинських русинів (Там само. Львів, 1890. Ч. 3–4. С. 165–166). Свого завершеного вигляду концепція рутенства як наскрізь реакційного сепаратистського явища набула в книзі Юліана Охримовича (1893–1921) "Розвиток української національно-політичної думки" (1918 р.), написаній під враженням революційних подій у підросійській частині України. Ю. Охримович у 1914 р. переїхав із Галичини на Наддніпрянщину, у 1917–1918 рр. був секретарем ЦК УПСР і членом Центральної Ради.

⁴ Івано-Франківський дослідник Микола Кугутяк розглядає "рутенство" як вияв "реакційної австрофільської ідеології". Воно, за його словами, являло собою своєрідний світогляд, який фатально вплинув на розвиток суспільного руху галицьких українців. Цей світогляд на початку ХХ ст. був притаманний значній частині ополяченої, онімеченої української духовної та світської інтелігенції. Спираючись на твердження Ю. Охримовича, М. Кугутяк характерними рисами "рутенства" називає: заперечення зв'язку галичан з Україною та відстоювання ідеї 4-мільйонної рутенської нації в Галичині, вірнопідданість та надмірну лояльність до центрального, віденського уряду, громадський консерватизм та псевдоаристократизм, який виявлявся у зневажливому ставленні до селянина з його мовою, тощо (*Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.)*. Івано-Франківськ, 1993. С. 12–13). Позицію М. Кугутяка поділяє Ігор Райківський, теж дослідник з Івано-Франківська (*Райківський І. Українське національне відродження кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація // Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 1999. № 3. С. 14*).

⁵ "Як не парадоксально, – стверджує львівський історик Ярослав Дашкевич, – але всі політичні тенденції в комплексі та в перехресній дії [...] сприяли зміцненню української (руської – для тамтого часу) національної свідомості на західноукраїнських землях: полонофільство диференціювало українців від росіян, москвофільство – від поляків та угорців, австрофільство – від поляків, росіян, частково від угорців, мадярофільство – від росіян. В результаті, методом проб і помилок, остаточно утвердилася і перемогла незалежницько-соборницька (разом з Східною Україною та рештою українських земель) тенденція" (*Дашкевич Я. "Весна народів" 1848 року та її передісторія в Україні // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. Львів, 2000. Вип. 3. С. 6*). Дослідники поступово відмовляються від трактування угодової проавстрійської політики як

Австрорусинство, можливо, як жодна інша в історії Галичини XIX ст. дослідницька проблема вимагає конкретно-історичного підходу. Навіть найменше пов'язання його з реальностями нинішнього етапу націотворення в Україні приводить до спотворення минулого. Тому слід чітко розрізняти вузьке й широке значення терміну "австрорусинство". У вузькому розумінні австрорусинство – це система поглядів, притаманна греко-католицькому духовенству та селянству наприкінці XVIII ст. – у 90-х роках XIX ст., згідно з якою австрійський цісарський двір через посередництво греко-католицької церкви мав виконувати роль опікуна галицьких русинів, а церква, своєю чергою, бути єдиним репрезентантом їхніх інтересів. У широкому значенні синонімом австрорусинства є австрофільство, тобто уявлення про Відень як тактичного союзника українських політичних сил в їхній боротьбі за національні інтереси українців – у Галичині проти поляків, а в загальноукраїнському масштабі проти росіян. Таким чином, вважаємо доцільним розрізняти терміни "австрорусинство" та "австрофільство". Австрорусинство відображало той етап у розвитку галицького українства, коли не ставилося питання про можливість його існування поза межами австрійської державності. Австрофільські ж настрої були виявом прихильного ставлення українців до Відня, але зовсім не означали відсутності у них планів самостійного національно-державного існування в майбутньому.

Поняття ж "рутенство", на нашу думку, відображає етап у розвитку австрорусинства, коли просте "українське австролюбство" (Михайло Возняк), сформоване на зламі XVIII–XIX ст. як наслідок покращення матеріального та соціального становища руського населення (духовенства й селянства) в Галичині, трансформувалося у свідомості провідників українського руху в стійке переконання, що майбутнє галицьких русинів залежить винятково від доброї волі австрійського уряду, насамперед цісаря. Не знайдемо жодного випадку, коли б галичани під терміном "галицько-руський народ / галицько-руська народність" розуміли окрему націю. Щоправда, це зовсім не означає, що вони усвідомлювали українство як завершене ціле, а себе як його частину. "Галицько-руський народ" для переважної більшості української інтелігенції в Галичині (передусім духовенства) аж до кінця XIX ст. асоціювався із широким панруським простором, куди входили й українські, й російські, й білоруські землі, об'єднані спільними культурними надбаннями.

Матеріал до цієї статті збирався тривалий час, ще довше визрівав її задум. Висновки, зроблені в ній, не варто сприймати як завершені істини. Це радше запрошення до дискусії, тому деякі тези мають свідомо загострений характер. Автору йшлося про наповнення австрійського періоду в історії Галичини не стільки новим змістом, скільки новим рівнем сприйняття того, що він означав для краю та українства в цілому. Основу джерельної бази статті склали матеріали, що

однозначно "реакційної". Наприклад, М. Нечиталюк зі Львова пише: "З огляду на об'єктивні умови політичного життя угодівська політика не могла привести до національного визволення українського народу, але наблизити націю до цього ідеалу, підготувати українську суспільність до його здійснення шляхом культурно-освітніх перетворень, виховання національної свідомості українців – могла і повинна була. У результаті такий парадокс: політика проурядова, проавстрійська, але не "реакційна", а демократична, бо в інтересах народу" (Нечиталюк М. Ф. "Зоря Галицька" з погляду сучасного пресознавства // Українська періодика: історія і сучасність / Доповіді та повідомлення п'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 27–28 листопада 1998 р.; За ред. М. М. Романюка. Львів, 1999. С. 205).

зберігаються у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та Центральному державному історичному архіву України у Львові. Витоки австрорусинства та основні етапи його розвитку відтворено за допомогою праць Вадима Адаурова, Олени Аркуші, Михайла Герасименка, Ірини Орлевич, Олега Турія, Феодосія Стебля, Ігоря Чорновола та ін. У роботі використано матеріали галицької преси, які дали змогу не тільки з'ясувати перебіг деяких подій, але й зрозуміти надзвичайно мінливу атмосферу досліджуваного часу.

Витоки та основні етапи еволюції австрорусинства

Австрорусинство у вузькому розумінні цього слова пройшло у своїй історії декілька етапів, які різнилися між собою ступенем взаєморозуміння сторін (Відень – греко-католицька церква), широтою соціальної бази (йдеться про настрої українського селянства), роллю зовнішніх чинників (польський національний рух, українські "світські" політичні угруповання).

Перший етап – 1772–1805/1809 рр. – можна окреслити як період становлення ідеологічної основи австрорусинства, якій передувала позитивна щодо австрійського уряду психологічна настанова українського селянства і близького до нього духовенства.

Включення Галичини до складу Австрії хронологічно збіглося з початком реформ освіченого абсолютизму, здійснюваних Марією Терезою та Йосифом II у 70–80-х роках XVIII ст. Вони зруйнували герметично ізольований від зовнішнього світ підданської залежності селян, істотно обмежили коло феодальних повинностей, зміцнили право селянина на землю і загалом його правовий статус. Ці та інші зміни в господарському та громадському житті Австрії сприяли перетворенню галицького селянства в активну суспільну силу, свідому нових перспектив свого розвитку – в господаря і громадянина. Такий раптовий, бо відчутний протягом одного покоління, поступ умов життя впливав, своєю чергою, на спосіб мислення широких селянських мас. Підданий, оцінюючи оточуючі його структури й соціальні зв'язки в категоріях патріархалізму, вбачав першопричини позитивних для себе змін у втручанні до існуючого порядку речей доброго, хоча й строгого правителя-батька, зобов'язаного – на думку селянина – турбуватися про нього. Власне аграрні й селянські реформи освіченого абсолютизму розвинули в суспільній свідомості народних мас, особливо селянства, настрої регалізму, селянського монархізму як масового явища⁶.

Реформи освіченого абсолютизму істотно змінили становище греко-католицького духовенства. На час приєднання Галичини до Австрії сільський священник як у так

---

⁶ Chlebowczyk J. Językowo-narodowościowe aspekty reform absolutyzmu oświeconego // Studia Historyczne. Kraków, 1974. R. XVII. Zesz. 1 (64). S. 10–11. Підсумовуючи здобутки галицьких русинів у складі Австрії, газета "Слово" писала: "Якже совѣмъ ниний видъ прибрала Русь подъ скипетромъ австрійскимъ! Матеріальний бытъ получилія, подданство пало, а хлопъ сталъ обывателемъ рѣвнымъ въ правахъ и свободахъ каждому благородному жителю Австрій [...]. Схотятъ ли перечити, що просвѣщене подъ Австрією витае и подъ стрѣху селянина, и що вообще образование умственное нынѣшней австрійской Руси стоить до образования колишней польской Руси – якъ день до ночи?" (Русь и ей отношене къ сосѣдамъ. II. Реакція // Слово. Львів, 1861. Ч. 4. 4 февраля).

і в духовному та освітньому відношенні мало відрізнявся від селянина. Нерідко греко-католицькі служителі церкви виконували свої духовні обов'язки як різновид панщини, а засоби до існування здобували, обробляючи землю, за яку платили панові чинш. Їхні привілеї не успадковувалися дітьми: останні виконували кріпосні повинності так само, як і селяни⁷. Напруженими були відносини між українським та польським духовенством. Перший австрійський губернатор Галичини Антоній Перген писав у 1773 р., що "між латинським і руським духовенством існує велика заздрість: дисципліна ж грецького духовенства є дуже неважною"⁸. Відкривши молоді доступ до освіти, у тому числі – й рідною мовою, юридично зрівнявши греко-католиків з іншими конфесіями й забезпечивши мінімальний добробут духовенства, просвітницькі реформи Габсбургів сприяли інтеграції української церкви в державно-політичну систему і перетворення її в один з інструментів державного управління. Завдяки підтримці влади вона отримала й відповідну організаційну структуру у вигляді відновленої у 1808 р. Галицької митрополії⁹.

Австрорусинство виросло значною мірою на емоційному протиставленні австрійських часів польським. За влучним висловом Володимира Барвінського, Річ Посполита в останні роки свого існування була "бездушним державним організмом", на руїнах якого опинилися галицькі українці у складі монархії Габсбургів. Ніхто з них не мав підстав сумувати за минулим: "Тая роскошь безъ хлопотѣвъ, тѣ богатства безъ працѣ, тѣ права безъ обовязкѣвъ, та свобода безъ границѣ – справдѣ се бувъ рай, за котрымъ було чого плакати вельможнымъ панамъ. Але той свѣтъ безжурного житя въ достаткахъ и роскошахъ, въ безмежной свободѣ, слѣпивъ своимъ блескомъ, заманювавъ своимъ шумомъ, одурювавъ своею роскошю. Въ томъ блескотѣ, въ томъ шумѣ, въ тыхъ роскошахъ забули сѣтѣ на голодныхъ, бенькетуючѣ на працюющихъ, повноправнѣ на безправныхъ"¹⁰. Прикметно, що безвідрадний стан краю і моральний занепад народу на момент першого поділу Речі Посполитої, що було результатом "страшної хвороби" (Л. Фінкель) тогочасної польської держави, стали головною темою меморіалу, представленого в серпні 1773 р. цісареві Йосифу II губернатором Галичини А. Пергеном¹¹.

Зустріч українців з Австрією перевершила їхні сподівання. Тут маємо приклад винятково вдалого співпадіння реформаторських заходів австрійських правителів з

⁷ Герасименко М. П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. Київ, 1959. С. 98; *Cegielski T. Józefinizm // Austria – Polska: Z dziejów sąsiedztwa / Praca zbiorowa pod red. W. Leitscha i M. Wawrykowej. Warszawa; Wiedeń, 1989. S. 66.*

⁸ *Finkel L. Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, o stanie kraju // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1900. R. XIV. Zesz. I. S. 35.*

⁹ Турій О. Ю. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848–1867. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Львів, 1994. С. 12; Його ж. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у ХІХ ст. // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. Львів, 1999. Вип. 2 (1995–1997). С. 410.

¹⁰ [Барвінський В.] Въ столѣтнѣ роковинѣ вступленя на австрійскій престолъ цѣсаря Іосифа II (1780–1880). Отчитъ Володимира Барвѣнського, выголошенѣй на вечерѣ дня 17 (29) листопада 1880. Львів, 1880. С. 5–6.

¹¹ *Finkel L. Memoriał Antoniego hr. Pergena... S. 24–43.*

настроєм українського суспільства, яке потребувало принаймні надії на зміну свого становища. Діяльність Йосифа II "на часину запалила у нас нові свѣтила людскої идеи, кинула межі нас іскри нового життя і знову закрилась якоюсь сумною тьмою якь ранне сонце за хмарами, щобь ажь пѣзно, въ пѣзне полудне виявити свої яснї промѣня тепла і життя"¹². Як не дивно, але саме ця перерваність надії зміцнила серед галицьких українців авторитет цїсаря-реформатора до такої мїри, що він набув сакралізованих форм, заклавши міцний підмурівок для панування австрорусинської ідеології на цїле столїття. Нереалізованість багатьох задумів Йосифа II не зашкодила цьому міфowi, навпаки – надала йому характеру недосказаності, збагативши таким чином його емоційно-сентиментальний блок.

Інституцією, яка чимало причинилася до формування серед галицьких українців австрофільських настроїв, був Ставропігійський інститут, створений у 1788 р. на базі однойменного братства. Компроміс, з яким Відень підійшов до вирішення проблеми Ставропігійського братства (згідно цїсарського указу 1787 р. всі церковні братства мали бути ліквідовані), вже сам по собі надав додаткової ваги національно-культурним амбіціям української еліти, які формувалися на руїнах Речі Посполитої і потребували для свого розвитку "зовнішнього" визнання. Титулування членів Львівського Ставропігійського інституту "настоятелями греко-католицької нації" в документах австрійського уряду свідчило про визнання русинів як окремого народу. Таке ставлення влади до діячів Ставропігійського інституту було предметом їхньої гордості, адже йшло врозрїз з небажанням громадсько активної частини польського суспільства відмовитися від зневажливого трактування національно-культурних домагань українців¹³.

На початок ХІХ ст. серед греко-католицького духовенства в загальних рисах сформувалася концепція австрійського лоялізму як вияву вдячності за покращення його матеріального й соціального становища. На це, зокрема, вказує зміст промови крилошанина Михайла Гарасевича на синодальному з'їзді українського духовенства в 1806 р. "Ото бачимо, – говорив він, – що наше світське духовенство було в найбільшій темноті, що парохі ледве вмїли читати й писати та жили в загальнім пониженню. І дійсно, яку пошану могло мати священство у світських людей вищих верстов, коли воно ледви одягом рїзнилося від простонароддя? Який вплив воно могло мати на нього, коли само ледви знало перші основи релїгії? [...] А подивїмся на теперїшне положення священства! Переконаємося, що воно ніколи не стояло так високо. А звідки це походить? З ласки найлагіднішого австрійського уряду. Бо відколи ми прийшли під розумний, справедливий і лагідний австрійський уряд, що кермується ліберальними думками, відтоді з нами поводяться по батьківськи нарівні з иншими; ми вільні від усякого гнету, признана рівність нашого обряду з иншими; признані наші привилеї та права, зроблено все, що потрібне для відповідної освіти й нашого удержання [...]. І які обов'язки лежать за те все на нас? О! наші

---

¹² [Барвінський В.] Въ столѣтнї роковини... С. 3–4.

¹³ Докладно про діяльність Ставропігійського інституту див.: Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут у контексті українського національного відродження в Галичині (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. С. 268–281; Її ж. Структура та організаційна діяльність Львівської Ставропігії (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ столїття) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки / Упоряд. М. Литвин, О. Аркуша. Львів, 2000. Вип. 7. С. 132–140.

обов'язки це: незломна вірність, привязаність і любов до найліпшого монарха [...]. Отже будьмо, дорогі браття, вірні [...] та при кожній нагоді впоюймо в наш народ, що послух найвищим приказам і бажанням [...] конче потрібний"¹⁴. Вірність тронові й Австрії стала постійною й невід'ємною рисою церковної ієрархії, яку вона намагалася (і не без успіху) прищепити всьому народові¹⁵. Греко-католицьке духовенство взяло на себе функцію вироблення зразків людської поведінки, на які мали орієнтуватися всі члени українського суспільства.

Упродовж **другого етапу – 1805/1809–1848 рр.** – лоялістські щодо Габсбургів настрої серед українців Галичини набули чіткого політичного виміру чи, краще сказати, політичної ціни. Українське питання перетворилося в руках австрійських урядовців у вагомий чинник стримування польських незалежницьких домагань. Українці, своєю чергою, сприйняли посилену увагу до себе з боку Відня як вияв особливих симпатій до "вірних русинів". Така атмосфера була комфортною для українців, адже тішила їхнє самолюбство.

Саме завдяки чіткій проавстрійській позиції уніатського духовенства Австрія змогла в 1805–1809 рр., під час наполеонівських війн, відстояти свій суверенітет над стратегічно важливими для неї галицькими землями. У важкий для Австрії момент у 1805 р. греко-католицький єпископ Перемишльський і Самбірський Антін Ангелович звернувся до вірних із пастирським листом, у якому закликав їх зберегти вірність і виявити підтримку австрійській владі. У 1809 р. після вступу військ Варшавського герцогства до Львова А. Ангелович відмовився відслужити урочисту службу на честь "військ непереможного імператора Наполеона". У супроводі каноніка Михайла Гарасевича він таємно залишив місто і поїхав на віддалену від осередків польського національного руху сільську провінцію. Незважаючи на те, що австрійський уряд належно оцінив лояльність впливового серед українського населення уніатського духовенства, його політика стосовно русинства була суперечливою. Відень розглядав підтримку своїх русинських підданих лише як один із засобів для виходу зі скрутного міжнародного становища. Він не мав чітко окресленої програми національної політики щодо українського населення Галичини. Більше того, австрійська влада намагалася використати русинів у своїй польській політиці саме тому, що була твердо переконана у відсутності в них, на відміну від поляків, власних національно-державних прагнень¹⁶. Свого часу український літературознавець та історик Михайло Тершаковець влучно підмітив, що "і один і другий уряд (мається на увазі центральна і крайова австрійська влада. – М. М.) були прихильні стремлінням гал.[ицьких] Русинів, доки вони не виходили поза межі пасивності"¹⁷.

¹⁴ Цит. за: *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів, 1924. С. 11–12.

¹⁵ *Турій О.* До питання про провідну роль греко-католицького духовенства... С. 410.

¹⁶ Про те, як на початку XIX ст. розгорталися відносини в трикутнику "русини – Австрія – поляки", докладно див.: *Ададуров В.* Галицькі русини у концепціях польської політики Франції та Австрії 1805–1812 років (до постановки питання) // *Україна в минулому*. Київ; Львів, 1996. Вип. IX. С. 38–60.

¹⁷ *Тершаковець М.* Короткий огляд національних та політично-суспільних течій в Галицькій та Угорській Русі // *Його ж.* Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830 та 1840 рр. Додаток: до історії москвофільства в Угорській Русі. Львів, 1907. С. IV [Серія "Українсько-руський архів. Видає Історично-філософська секція Наукового товариства імені Шевченка". Т. III].

Таке інструментальне ставлення австрійської влади до українців було характерним приблизно до середини 1830-х років. Щойно видавничі ініціативи "Руської трійці" змусили австрійську адміністрацію визнати, що українці, принаймні їх частина, мають власні національні інтереси, які не завжди перебувають в антагонізмі до польського руху¹⁸. Відсутність в українців власних національно-державницьких прагнень була для Відня такою очевидною, що впродовж тривалого часу в імперії не існувало навіть цензора для видань українською мовою. Це питання постало тільки в 1835 р. у зв'язку із задумом Маркіяна Шашкевича видати альманах "Зоря". За таких умов австрійська влада поклала обов'язок слідкувати за суспільними настроями на керівництво греко-католицької церкви. Та, своєю чергою, сприйняла доручення як належне. Греко-католицький клір перейшов тоді межу, яка розділяла просту вдячність Відневі за покращення свого матеріального й соціального становища, з одного боку, та утримання в тісних рамках офіційної ідеології інтелектуального (що в той час було рівнозначне національному) життя своїх співвітчизників, з іншого. Необхідно підкреслити, що той вибір на користь Австрії для мислячих представників українського духовенства не був простим. Згадуючи про обставини видання "Русалки Дністрової", Яків Головацький писав: "Ректоръ и цензоръ Венедиктъ Левицкій, въ душѣ сочувствующій русскому дѣлу, но слишкомъ щепетильный моралистъ, бился съ мыслями, какъ бы не нарушая своего австрійскаго патріотизма не погубить насъ"¹⁹.

Подією, яка спричинила серед українського населення Галичини "революцію понять" і прискорила формування виразних суспільно-політичних напрямів, стало невдале польське повстання 1830–1831 рр. "Погляди та аспірації гал.[ицької] рус.[ької] суспільности, які до тепер лежали ще в ембріональнім стані та заскакували несміло то в польський, то московський, то знов в австрійський бік, – писав М. Тершаковець, – стали нагло кристалізувати ся та маніфестувати ся з незвісною досі силою"²⁰. Поштовх цьому процесу надали діячі польського підпільного руху, які намагалися охопити своєю діяльністю все населення Галичини. Вони прийшли до переконання, що успіх їхньої роботи великою мірою залежатиме від участі в ній галицьких українців. У підсумку українське населення Галичини розділилося у

¹⁸ У донесенні Львівської дирекції поліції Міністерству внутрішніх справ у Відні (квітень 1837 р.) вказувалося, що русини, які до того часу були вірними "високому урядові" й ніколи не виявляли симпатій до польського питання, "починають щораз більше сприймати демократичні ідеї" ("Русалка Дністрова": Документи і матеріали / Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. Київ, 1989, С. 87). Міністр внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницький, своєю чергою, інформував 16 червня 1837 р. імператора Фердинанда I: "До цього часу спостерігалося радісне явище: галицькі піддані руського походження і особливо гр.-кат. клір при всіх обставинах вірно стояли на боці уряду, були недоступні багаторазовому заманюванню революційною пропагандою. Лише останнім часом, а саме у зв'язку з поліцейським розслідуванням у справі викриття в латинській семінарії у Львові політичних підступів, виявилися сліди того, що серед львівських теологів гр.-кат. віросповідання і особливо в семінарії цього віросповідання у Львові, багато вихованців стали політично неблагонадійними" (Там само. С. 100).

¹⁹ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), відділ рукописів, ф. 36 (Яків Головацький), спр. 832, арк. 16 зв. ("Пережитое и перестраданное. Записки Я. Ф. Головацкаго", б/д).

²⁰ Тершаковець М. Короткий огляд національних та політично-суспільних течій... С. VIII.

своїх симпатіях та антипатіях. Одна його частина утвердилася в бажанні розвивати український національний напрям, інша почала звертати свої погляди поза межі Австрії – на Росію, ще інша, котра боялася будь-яких "політичних розумувань", а основою своєї політичної позиції вважала вірність Австрії, стала на шлях безумовної підтримки австрійського уряду, в якому вбачала єдино можливий спосіб захистити себе від польських великодержавних прагнень.

У тридцятиліття, що передувало революції 1848 р., концепція австрійського лоялізму, сформована серед українського селянства та духовенства, поповнилася новим елементом – позитивною настановою щодо австрійської окружної влади. Галицький селянин, формально звільнений від особистої залежності, намагався увійти в суспільство як вільна людина. Але юридичне звільнення з-під влади пана не робило його вільним, поки він залишався прив'язаним до маєтку. Чим сильніше загострювалися відносини між двором і громадою, тим більше зростала роль округу як регулюючої інстанції. І це породжувало авторитет окружних чиновників серед селян і вороже ставлення панів до окружної влади. Неминучим наслідком розвитку посередницьких функцій австрійських чиновників, за словами М. Герасименка, стало перетворення останніх у соціальну силу, без якої неможливе було розв'язання жодного конфлікту між селянами й панами²¹.

В уяві галицького селянина поступово викристалізувалася ієрархія лояльностей. Прикметно, що найгіршим було ставлення українського селянина до тих осіб, з якими він найчастіше зустрічався у повсякденному житті. Відтак найменшою повагою користувалися польські пани, більшою – окружні староства й губерніальне управління, вивершував піраміду цісар. Переважала думка, що цісар може власноручно і справедливо (тобто, на користь селян) полагодити всі спірні питання, що виникають між селянами й панами, натомість пани-поляки докладають усіх зусиль, аби не допустити селянських депутатів до цісаря. Наприклад, селяни Комарнівщини у скарзі від 26 червня 1822 р. на утиски поміщика та військові екзекуції називали австрійського імператора "нашим найласкавішим батьком краю", а себе "бідними осиротілими підданими", покинутими на поталу місцевій владі – "шановного к. окружного староства", "високого крайового управління", а особливо "панів". Автори скарги зізнавалися, що вони "ще ніколи не мали щастя" отримати цісарську аудієнцію, але в них не виникало жодного сумніву в справедливості рішень імператора²².

Незважаючи на те, що подібні скарги здебільшого залишалися без відповіді, прагнення українських селян безпосередньо звернутися за допомогою до цісаря не тільки не вигасало, а навпаки посилювалося²³. Очевидно тут маємо справу з

²¹ Герасименко М. П. Аграрні відносини... С. 170.

²² Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772–1849): Документи і матеріали / Упоряд. О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький, Ф. І. Стеблій. Київ, 1974. Док. № 43. С. 134.

²³ У скарзі селян Сколівщини від 17 вересня 1842 р. австрійському імператору на зловживання місцевої влади у вирішенні їхнього процесу з поміщиком зазначалося: "О, великий монарше, імператоре і королю, вибач нам, що ми так багато разів турбуємо твою особу нашими листами! Твої діти і піддані волають до тебе, о пане, тисячею голосів! Вислухай наші прохання і благання, скроплені гарячими сльозами. О, великий монархо, змилуйся з нами. Накажи або направ сам цей великий і безконечний процес між домінією і нами, тому що твої підлеглі інстанції не хочуть поступати з нами справедливо! В противному разі, о батьку і імператоре, ми будемо змушені незабаром якнайшвидше відправитися до Відня, до твого трону, о, батьку вітчизни" (Класова боротьба... Док. № 103. С. 232).

цікавим феноменом, характерним для українського руху першої половини та середини XIX ст., – прагненням вийти за межі повсякденності, долучитися до справ загальнодержавного значення. “[...] Ми ні в якому разі не відмовляємося від державних податків, тільки важкі поміщицькі данини не спроможні виконувати”, – так окреслили свою позицію в 1822 р. селяни Комарнівщини²⁴. Саме цим можна частково пояснити причини поклоніння галицьких українців перед такими імперськими утвореннями, як Австрія та Росія. (Русофіли, наприклад, поєднували симпатії до Петербурга зі щирою лояльністю до Відня.) Підкреслення своєї належності до певного політичного організму було одним з початкових етапів становлення сучасної національної свідомості, у певному сенсі зародком, так би мовити, державницького мислення.

Укоріненню серед галицьких українців лоялістських настроїв сприяла революція 1848–1849 рр., зокрема скасування панщини. В українському національному русі періоду “Весни народів” Василь Подолинський, тогочасний громадсько-політичний діяч і публіцист, виділив чотири головні політичні течії (“партії”): чисто українську, польсько-українську, австрійсько-українську та російсько-українську. “Партія австрійсько-українська, – писав він, – хоче України вільної лише від поляків, а не обов’язково від неволі; коли ж так мусить бути, то хай буде й те нещастя – воля. В цій партії є й лібералізм, який від Австрії очікує української волі так само, як і поляки очікують від неї польської волі в Галичині”²⁵. Сучасні дослідники схоляться на думці, що австрійсько-українську течію представляла Головна руська рада²⁶, а відтак ця течія була в українському русі найбільш чисельною і впливовою.

Завдяки пропагандистській роботі духовенства українське населення Галичини почало пов’язувати свої соціальні та національні здобутки не з революційними подіями як такими, а, навпаки, з протидією цим революційним перетворенням. Саме таку тактику обрали керівники Головної руської ради – організації, яка взяла на себе ініціативу бути посередником між українським народом Галичини й австрійським урядом. Єпископ Григорій Яхимович, фактичний керівник Ради, так сформулював її завдання в листі до митрополита Михайла Левицького від 7 травня 1848 р.: “Руський комітет [Головна руська рада] сформувався, його головним завданням буде через часописи, які мають виходити, просвічувати руське населення, надавати йому корисні відомості, виправляти помилки, спростовувати закиди, вказувати потреби *etc.*, завжди прагнути до зміцнення прихильності до уряду, а тому [він] буде стояти осторонь всього, що би могло порушити спокій”²⁷. Таким чином, в основу діяльності Головної руської ради був покладений принцип пасивності, який, своєю чергою, тривалий час складав підґрунтя австрофільської ідеології.

---

²⁴ Класова боротьба... Док. № 43. С. 134.

²⁵ Стеблій Ф. Визначна пам’ятка української політичної думки середини XIX століття – “Слово перестороги” Василя Подолинського // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). Львів, 1994. Т. ССХХVІІІ: Праці Історично-філософської секції. С. 475.

²⁶ Там само. С. 437.

²⁷ Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр.: Замітки й тексти. Львів, 1920. С. 315 [Серія “Українсько-руський архив. Видає Історично-філософська секція Наукового товариства імені Шевченка”. Т. XIII–XIV].

Тому, коли на духовенство був покладений обов'язок оголосити про відречення Фердинанда I і вступ на престол Франца-Йосифа I, українські священники не змарнували нагоди, аби закликати селян до вірності Відню. "Русскіи селяне! Стрѣй нашего нового цѣсаря даль вамъ свободу! – наголошував один із священників. – Молоденькій нашъ цѣсарь прирѣкае охороняти васъ при той свободѣ, боронити васъ противъ всякого насилія, быти для васъ справедливымъ и старатись о вашѣмъ добрѣ. Соединѣтся разомъ съ его урядниками и его войскомъ, поможѣтъ ему покорити всякого ворога, не слухайте ніякихъ бунтаторѣвъ, но останѣтесь вѣрными цѣсарю и его правительству!"²⁸

Третій етап – 1848–1867/1870 рр. – характеризувався спробами греко-католицького кліру та громадсько активної частини українського селянства органічно поєднати лоялістські настрої щодо Відня із завданнями національного розвитку, які дедалі більше суперечили принципам австрійського централізму. Так, Юліан Вислобоцький, редактор українського напівофіційного "Вѣстника" у Відні, у брошурі, що з'явилася друком напередодні сеймових виборів 1861 р. під промовистою назвою "Слово на часѣ", наголошував, що русини мають "двѣ точки соединенія, для всѣхъ святіи – а тими суть: любовь къ Цѣсарю, и вѣрность прадѣдамъ". Він закликав "защитати конституційный престоль Аустрии, и разомъ нашу прадѣдную вѣру и народность!"²⁹ У вітальному листі, надісланому "въ имени руского народа" до Сильвестра Литвиновича, від 26/[2]7 серпня 1862 р. вказувалося, що "понятія и чувства народа руского стремятъ къ тому, чтобы общи потребности державы съ его потребями въ согласіе вовести и соединити"³⁰.

Хвиля ентузіазму, яка охопила провідників українського руху в Галичині у 1848 р., не мала під собою реальних підстав. Тогочасні здобутки українців були, за своєю природою, відблиском втрат поляків. Покоління українських "діячів 1848 року" не мало ані досвіду політичної боротьби, ані відповідної широти світогляду, ані належної освіти, ані розуміння суті змін, аби ці здобутки розвинути. Михайло Возняк, описуючи становлення українського руху в Галичині, зазначав: "Прості священники саме згрупувалися коло Головної Ради и потягли за собою масу населення й нечисленних світських інтелігентів українського походження, що в більшості також вийшли з духовенства. Вони й дали головну масу діячів у 1848 р. Алеж це були люде під матеріальним оглядом бідні, щодо свого положення залежні під кожним оглядом: від консисторії, дідичів і світської влади. Добре ще було, поки були плечі австрійського уряду"³¹. Тому дуже швидко вони залишили на боці парламентсько-представницькі важелі влади й намагалися шукати способи розширення національних прав шляхом прямих контактів з цісарським двором у Відні. Так, у зверненні до митрополита Григорія Яхимовича (1861 р.) "руські письменники", з одного боку, вказували, що в 1848 р. галицькі русини "пробудились

²⁸ *Панько изъ Галичанова*. Галицкіи розказы изъ часѣвъ снесенія панцины и вступленья на престоль императора Франца-Йосифа I. Львів, 1898. С. 73–74.

²⁹ [Вислобоцький Ю. А.] Слово на часѣ. [Відень, 1861]. С. 8–9. Підпис: *Старый Русинъ*.

³⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 2 (Бібліотека "Народного дому" у Львові), спр. 220 (Листування Спиридона Литвиновича, 1849–1869), арк. 126–127.

³¹ *Возняк М.* Як пробудилося українське народне життя... С. 178.

и начали жити житьемъ своимъ”, а з іншого – ставили національний розвиток у залежність від доброї волі цесаря. Вони просили митрополита: “[...] будь заступникомъ и посредникомъ нашимъ также на даль у Его Величества, и проси, абы Его цѣсарское слово воплотилося, и правдою сталось въ предѣлахъ Руси Галицкой”³². Кожен свій намір чи, навіть, найменший вияв громадської ініціативи провідники українського руху намагалися підкріпити авторитетом державної влади. Так, користуючись термінологією М. Возняка, “австролюбство” переросло в “рутенство”³³. “Після “рутенської” програми, мали ми дійти до всего через міністерство, а до нічого о своїх питомих силах”, – писав А. Вахнянин³⁴.

Розвитку австрорусинства особливо сприяв у цей період загальний суспільний настрій. Більша частина української інтелігенції перебувала у стані апатії. Похорони упродовж десятиліття трьох митрополитів поспіль (1858 р. – Михайло Левицький, 1863 р. – Григорій Яхимович, 1869 р. – Спиридон Литвинович), що співпали в часі із перетворенням Галичини у польську провінцію, породили відчуття приреченості. Його передає, наприклад, пісня, підготована вихованцями Львівської Академічної гімназії до 4-ої річниці з дня смерті митрополита Г. Яхимовича:

*Русь плаче и тужить, слезми заливаясь.
Сынъ ей найльпшииъ вже давно въ могилахъ.
Сама боронитиоь она не естъ въ силѣ,
Бо много а много врагдвъ пририсло;
Впередъ не було, они впередъ спали,
А хотъ не спали, то не выступали,
Бо сильне було въ рукахъ ей весло*³⁵.

Незважаючи на оптимістичний фінал пісні (там йшлося про єдність як запоруку сили), загальний її тон був мінорним. Тим більше, що засада національної солідарності вже давно була порушена, а від початку 60-х років точилася справжня публіцистична війна між старорусинами та народовцями.

Революційні події 1848 р. переконали австрійський уряд у тому, що не можна на майбутнє легковажити суспільним настроєм навіть ультралояльних українців, його треба цілеспрямовано формувати. Це завдання було покладене на урядову газету українською мовою “Вѣстникъ”, що почала виходити в 1849 р.” Своє

---

³² Русь и ей отношенеъ къ сосѣдамъ. III. Адресы // Слово. 1861. Ч. 6. 11 февраля.

³³ “Рутенство було дитиною українського австролюбства, а москвофільство було вислідом розпуки між Польщею [...] й Московщиною–Росією” (Возняк М. Як пробудилося українське народне життя... С. 178).

³⁴ Вахнянин Н. Причинки до історії рускої справи в Галичині в літах 1848–1870 / Передрук з “Основи” з 1871 року. Львів, 1901. С. 94.

³⁵ Державний архів Львівської області, ф. 350 (Дирекція поліції у Львові), оп. 1, стр. 4914, арк. 25 зв. Ця пісня була виконана під час заупокійного богослуження 24 травня (5 червня) 1867 р.

* Перше число урядової газети “Галичо-рускій Вѣстникъ” з’явилося у Львові в липні 1849 р. У лютому 1850 р. видання було перенесене до Відня, де виходило до 1865 р.

кредо видавці газети сформулювали так: "[...] намъ Русинамъ, возбудившимся по долговѣковомъ снѣ до народнаго сознанія, побѣдившимъ счастливо сію роковую хвилю, котора нашу жизнь или смерть рѣшала, треба конче всѣ совокупити силы, що бы перестати разъ быти потырою другихъ, що бы на подставѣ ровносправности, зарученной словомъ великодушнаго Цѣсаря, отрѣпатися съ пылу давнаго и глубокаго пониженія, а розвинувши свою питому народно-руську жизнь, статися сильнымъ огнивомъ въ крузѣ австрійскихъ народо́въ, и быти достойнымъ членомъ сильной державы"³⁶. Утім, реальність, що постала згодом перед українцями, мала значно суворіший порівняно з цими романтичними намірами образ. Виявилось, аби стати "достойним членом сильної держави", треба самому бути сильним. Розуміння цього взаємозв'язку українцям тоді забракло. Тому від наміру взаємовигідно збалансувати українські національні інтереси з інтересами австрійської державності швидко залишилася тільки наївна віра в добродійство цісаря, що мала начебто бути платою за лояльність українців до Відня під час революції.

Упродовж 50–60-х років українські діячі з кола вищих церковних ієрархів направили до Відня 15 меморіалів, де скаржилися на утиски поляків, вказували на інертність австрійського уряду щодо захисту українських інтересів перед польськими та просили: чи то розширити права української мови в школах, судах, адміністрації, чи то покращити матеріальне становище греко-католицького кліру, чи то провести адміністративно-політичний поділ Галичини на українську та польську провінції, чи то змінити виборчу ординацію до сейму та усунути навколівиборчі зловживання тощо³⁷. Характеризуючи діяльність австрорусинів ("рутенців") у сеймі в 60-х роках А. Вахнянин писав: "Засуджені на безвпливову меншість, кидали ся і рвали ся до ніщо незначучої опозиції на словах, а коли хто з противної сторони посудив їх о москвітизм, зараз запоручали свою лояльність, своє рутенство *ad ultimum*. Так кумедно а разом трагічно кінчила ся кожда соймова кампанія, а по заключеню єї висилано звичайно меморіал, засуджений міністерством *a priori ad acta*"³⁸. Українські політики старорусинського кола, а

Заголовки і підзаголовки газети: "Галичо-руській Вѣстникъ" (1849–1850), "Вѣстникъ для Русино́въ австрійскои державы" (1850–1852), "Вѣстникъ. Часопись политическа для Русино́въ австрійскои державы" (1853–1857), "Вѣстникъ. Урядова часопись для Русино́въ австрійскои державы" (1858–1865). Редактори: Микола Устиянович (1849–1850), Іван Головацький (1850–1852), Юліан Вислобоцький (псевдонім Василь Зборовський) (1853–1865).

³⁶ Вѣстникъ для Русино́въ австрійскои державы. Відень, 1850. Ч. 1. 7 (19) лютого.

³⁷ Докладно про зміст меморіалів див.: Вахнянин Н. Причинки...

³⁸ Там само. С. 93–94. Такі правила гри нав'язали керівництву греко-католицької церкви польські діячі, які прагнули руками Відня усунути українців з політичної сцени, а відтак здобути в Галичині широкі автономні права. Українські діячі непомітно для себе опинилися у становищі тих, хто виправдовується. Наприклад, у листі до Антона Петрушевича від 8 листопада 1860 р. Йосиф Кобилянський повідомляв із Відня, що митрополит надіслав до цісаря подання, в якому відкидав звинувачення з боку Агенора Голуховського на адресу греко-католицької церкви стосовно проправославних та загалом проросійських симпатій: "Маль емь способность у Василянoвъ въ Львовѣ читати оба поданія Митрополита: перве (21 Сент.) есть противъ двоухъ передѣйшихъ писемъ Голуховского изъ Львова до министровъ полици и просвѣщенія [тоє друге также читаль емь] – въ котрыхъ онъ оскаржае оба Консисторы, обоухъ Владыковъ и всю литературу руску о Шизму и Росіянизмъ" (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77 (Антін Петрушевич), спр. 227; арк. 13–13 зв.).

саме вони визначали характер тогочасного українського руху, перебували в стані постійного очікування позитивного повороту щодо себе з боку австрійського уряду³⁹. Мислилося, що для цього достатньо переконати Відень у справедливості ("праведності") своїх домагань⁴⁰.

Відсутність позитивних результатів такої політики посіяла серед греко-католицького духовенства байдужість до національних питань, нетолерантність до будь-яких дискусій щодо шляхів розвитку національного життя, породила безпрограмність дій, бажання за всяку ціну зберегти монолітність і замкнутість (кастовість) національного проводу. Однак було би перебільшенням твердити, що в австрорусинському таборі всі мислили так однозначно прямолінійно. Певне коло діячів розуміли безперспективність такої позиції, але з різних причин не могли знайти нового ідеологічно-політичного стрижня, створити струнку й водночас зрозумілу для загалу національну концепцію⁴¹. Власне на цій суперечності виросло русофільство ("москвофільство"), яке для багатьох стало своєрідним виходом із глухих кутів ультраоляльного до Відня австрорусинства і в підсумку стало етапом у розвитку українського національного руху в Галичині. На підтвердження цієї тези наведемо витяг з листа Ізидора Шараневича до Антона Петрушевича від 28 січня 1861 р.: "Не задолго объявит-ся русская временопись "Слово". – Но не будетъ-то церковная газета для обученія люду но газета для полуученныхъ – содержащая въ себѣ всяческое. Добре що и той плодъ объявит-ся на нашей Руси, щобы только больше соогвѣтный былъ рускому духу якъ Вѣденскій Вѣстникъ"⁴². Таким чином, на початок 60-х років прямолінійний лоялізм, який сповідували видавці віденського "Вѣстника", вже не відповідав настроям частини української інтелігенції в Галичині. Поява "Слова" знаменувала початок перегляду русько-австрійських взаємин у Галичині на користь інтересів перших.

³⁹ У листі Й. Кобилянського від 5 березня 1861 р., надісланому А. Петрушевичу з Відня, читаємо: "Маемъ теперь ту нову (псевдо-)руску депутацию – що зъ ней буде незнати, вѣроятно же цѣлкомъ нѣчо – якъ и зъ першой вѣдай нѣчо спеціального, кромѣ общого протесту на корысть русской народности въ Галичинѣ (котрый протестъ долженъ ся поболшити через сію нову депутацию, понеже тая такожъ русковъ ся именуе), если що есть спеціального, то доси непоказалось" (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 227, арк. 21).

⁴⁰ Згадуваний вище Й. Кобилянський писав: "Малисьмо трохи надѣи що Поляки на нашомъ соймѣ будутъ умѣрковани, но видно получили ся напротивъ Русиновъ, и якбы такъ далѣи ишло, то бачу зле бы зъ нами было. Щожъ – при теперѣшнихъ обстоятельствахъ хиба лише на одлученъе восточной Галиччины одъ западной можно мати надѣю; но якимъ способомъ дасть ся тое здѣлати? Хиба абы Русины енергично выступили, и конечно жадали одлученя одъ правительства, всказуючи на всѣ слѣдствия котри принеслобы одкиненъе того прошенія, до котрого зо взгляду на народъ и народность очевидно праведну причину мають" (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 227, арк. 23 [лист до А. Петрушевича, Відень, 24 квітня 1861 р.]).

⁴¹ За висловом Костя Левицького, в часи неоабсолютизму серед українців у Галичині "заснічувалась провідна думка політична та затемнювалась ідеологія самостійної нації" (Левіцький К. Історія політичної думки галицьких українців (1848–1914): На підставі споминів. Львів, 1926. С. 58–59).

⁴² ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 487, арк. 15–15 зв.

Утім, сподівання українців на "м'яке" пристосування своїх мовно-культурних і релігійних потреб до інтересів Відня та продовження політики балансування на внутрішньополітичних та національних суперечностях Австрійської держави, не докладаючи до того своїх зусиль, не справдилися. Про це промовисто свідчив загальний напрям діяльності створеного в 1861 р. Галицького сейму. Друге призначення намісником Галичини Аґенора Ґолуховського (1866 р.) і запровадження в Австрії системи дуалізму з одночасним польсько-австрійським порозумінням (1867 р.) підвели ризику під дискусіями про майбутнє національне обличчя провінції. Галичина ставала польською автономією. Ще деякий час, поки вирішувалося питання про її повноту, керівництво українського руху в особі церковної ієрархії не хотіло визнавати свою поразку. Як наслідок наприкінці 1870 р. з'явився меморіал митрополита Йосифа Сембратовича, в якому він звертався до русофілів та народовців з проханням подолати внутрішні незгоди і забезпечити національну солідарність під проводом митрополита та на засадах лояльності до Австрії*. Провал цієї угодової ініціативи (насправді греко-католицька ієрархія, очевидно, прагнула розділити відповідальність за політичну поразку, пов'язану з перетворенням Галичини у польську автономію) засвідчив початок глибоких змін у національно-політичних орієнтирах галицьких українців, у тому числі переосмислення ними характеру українсько-австрійських відносин.

Упродовж наступного етапу – 1867/1870–1890/1895 рр. – австрорусинство зазнало перетворень, які істотно змінили його суть. З одного боку, в цей період сформувалися основні українські політичні угруповання (у цьому партійнотворчому процесі взяла діяльну участь греко-католицька церква), в діяльності яких засада австрійського лоялізму почала тісно поєднуватися з принципом політичної доцільності, а з іншого – остаточно сформувався і зміцнів міф про доброго цисаря⁴³. Таким чином австрорусинство стало органічною частиною культури галицького суспільства. Українському селянству та інтелігенції імпонували такі підкреслені офіційною пропагандою риси Франца-Йосифа I, як доступність, лагідність, працьовитість, почуття обов'язку, побожність. В. Ковальський писав із Відня у 1883 р.: "Каждая почта доставляет менѣ множество листовъ изъ Галиціи и Буковины. Каждого щось долягаеть и кождый шукаеть въ Вѣднѣ помощи въ своихъ тѣснотахъ"⁴⁴. Виникла парадоксальна ситуація: з одного боку, в очах галичанина-українця Відень був мірилом цінностей, моральним авторитетом, а з іншого – кожним своїм кроком (участю у виборах, вічах, читанням національної преси і т. ін.) той українець послідовно розхитував цілісність імперії Габсбургів.

* Докладніше про обставини виникнення та зміст меморіалу див. далі.

⁴³ Вивчаючи народну творчість села Илем'я на Рожнятівщині про часи Австро-Угорщини, дослідниця з Києва Надія Пазяк дійшла висновку, що "у загальному сприйнятті австро-угорські часи з їх спокійним перебігом (незважаючи навіть на службу у війську) перетворилися у пам'яті села у якусь щасливу казку з "добрим цисарем" і сталими законами. [...] Всі вони [згадки про австро-угорські часи], немов навколо сонця, що освітіло їхнє життя, зосереджуються навколо однієї події – скасування панщини" (Пазяк Н. Народна творчість села Илем'я на Рожнятівщині про часи Австро-Угорщини // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX століття. Київ; Чернівці, 1999. С. 285).

⁴⁴ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 235, арк. 6 (лист до А. Петрушевича, 4 (16) листопада 1883 р.).

Якщо до 70-х років XIX ст. у розвитку греко-католицької церкви в Галичині переважало бажання зберегти, спираючись серед іншого й на авторитет Відня, усталені в середньовіччі цінності та традиції, то надалі на перший план вийшло намагання пристосувати церкву до нових обставин, породжених ліберальними віяннями; в умовах втрати духовної та політичної монополії виробити власну політичну доктрину та, враховуючи реалії, обґрунтувати своє право на місце в новому світі. Церковний журнал "Сіонъ Рускій" (1871–1885)* був покликаний обґрунтувати перетворення греко-католицької церкви на справді національну українську політичну силу, шукаючи для неї (церкви) місце між русофілами й народовцями, однак – ближче до народовців. Стало помітним також прагнення греко-католицької церкви як інституції дистанціюватися від Відня (світської влади), виокремити свої інтереси із загальних інтересів австрійської держави⁴⁵.

На початок 80-х років стало очевидним, що майже повне злиття української церковної ієрархії зі "староруською партією", яке було фактом протягом останнього десятиліття, стримує розвиток греко-католицької церкви, більше того – виштовхує її на узбіччя політичного життя Галичини. Позиції церкви підірвали характерні для галицького старорусинства аристократизм і русофільські (панруські)⁴⁶ настрої. Втім, якщо саме життя, дух часу змушували духовенство відмовлятися від аристократичних претензій, робили неможливим перетворення його в замкнуту панівну привілейовану касту, то русофільство набувало загрозливого розмаху, неухильно послаблюючи впливи греко-католицької церкви насамперед у Відні та Римі. Це, своєю чергою, оберталось посиленням позицій римо-католицизму в Галичині. Русофільство широко проникло і в середовище вищого духовенства, що давало привід польським політикам вказувати на греко-католицьку церкву, а відтак – і український рух, як антидержавний чинник. Відмежування від старорусинів ставало для греко-католицької церкви життєвою необхідністю. Натомість зближення з народовцями тривалий час було неможливим, зважаючи хоча б на такі обставини, як сповідування останніми ліберальних принципів, відсутність чіткого розмежування між народовцями й радикалами, які в суспільній свідомості ототожнювалися з

---

* "Сіонъ Рускій" – церковний журнал, який почав виходити в січні 1871 р. за редакцією професора догматики Львівського університету д-ра Сильвестра Сембратовича (майбутнього митрополита) та за участю наукового настоятеля Львівської греко-католицької духовної семінарії, д-ра Юліана Пелеша (майбутнього єпископа Станіславського, а згодом Перемишльського). Видання підтримував митрополит Йосиф Сембратович. Журнал неодноразово змінював назву: 1872–1880, 1883–1885 рр. – "Рускій Сіонъ", 1880–1882 рр. – "Галицькій Сіонъ". З 1876 р. (з перервами) офіційний орган Львівської архієпархії. Коло причетних до видання осіб постійно розширювалося. У різний час редакторами видання були Олександр Бачинський та Йосиф Мільницький, відповідно, ректор та віце-ректор Львівської греко-католицької духовної семінарії.

⁴⁵ У програмній статті видавці "Сіону Руского" так визначали завдання греко-католицького духовенства в нових умовах: "[...] священство має тяжку задачу жити въ свѣтѣ и съ свѣтомъ, но не датися опановати страстьямъ его, але силою духа стояти надъ свѣтомъ [...]" (Цѣль нашої часописи // Сіонъ Рускій. Львів, 1871. Ч. 1. 15 (27) січня. С. 2).

⁴⁶ Докладніше див.: Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 231–268.

соціалістами, а також через суперництво за уми провінційного духовенства та народовсько-старорусинський союз 1882–1890 рр.

Рух за оновлення ідеології греко-католицької церкви в Галичині очолили митрополит Сильвестр Сембратович (1882/1885–1898) та станіславський єпископ Юліан Пелеш (1885–1891). Першим промовистим виявом тенденції до виокремлення греко-католицької церкви в партійному спектрі Галичини став самостійний виступ "митрополичих" кандидатів на парламентських виборах 1885 р. Обґрунтувати виступ греко-католицької церкви "на арену політичної діяльності" була покликана газета "Мирь"⁴⁷. Вихідною була теза, що діючі серед руської інтелігенції політичні угруповання (йшлося про русофілів і народовців) надміру зосередилися на своїх міжпартійних суперечках, нехтуючи національними, крайовими та загальнодержавними інтересами. Тим самим вони породили в суспільстві розлад, "затемнили народні ідеали", врешті – втратили "в народно-церковних ділах всякі впливи в рішаючих кружках". Газета акцентувала на прозахідній орієнтації греко-католицької церкви, вважаючи її (орієнтацію) цивілізаційно зумовленою. Розвиток національного життя пов'язувався з Габсбурзькою монархією⁴⁷.

Безперечно ключовою у програмній статті газети "Мирь" була заявка греко-католицької церкви на самостійну роль у національній політиці, а наявність тези про співпрацю зі світською інтелігенцією свідчила про розуміння керівництвом церкви реальностей суспільно-політичного життя, потреб та вимог часу⁴⁸. Уникаючи з тактичних міркувань відкритої підтримки національної програми народовців, видавці газети вістря критики все ж спрямували проти старорусинів-русофілів, котрі стали, як стверджувалося, на дорогу ідолопоклоніння перед "чужими богами"⁴⁹. Своїх читачів газета "Мирь" закликала відмовитися від політики "безплідного ліризму" й зосередитися на наповненні конституційних свобод реальним змістом. Національний розвиток галицьких русинів мислився на шляху "солідарного, органічного труду", тобто за польським, чеським чи словенським зразком⁵⁰.

У контексті перетворення греко-католицької церкви в самостійний чинник національно-політичного життя Галичини слід також розглядати програму газети "Мирь" у питанні українсько-польських відносин. По-перше, поляки, які зосередили у своїх руках усю повноту влади в Галичині й мали міцні позиції у Відні та Римі, значною мірою визначали ставлення австрійських урядових і римських церковних кіл до греко-католицької церкви. По-друге, українсько-польський конфлікт, що загострювався, дестабілізував ситуацію, посилював у Галичині позиції крайніх, радикальних угруповань, відповідно зменшуючи політичні шанси центристсько-консервативних сил, до яких належала церква. Тому видавці "Миру" від початку недвозначно заявили про свою прихильність до ідеї українсько-польського

---

* Почала виходити в березні 1885 р. під редакцією Йосифа Комарницького, згодом (з червня 1885 р.) – Івана Левицького. Видання газети було припинено в 1887 р.

⁴⁷ Мирь. Львів, 1885. Н-р [1]. 1 (13) березня.

⁴⁸ Там само. *Сильвестеръ, митрополитъ*. [Куренда греко-католицького митрополичого ординаріату до духовенства із закликом підтримати газету "Мирь". Львів, 8 січня 1885 р., ч. 738/орд.] // ЛНБ НАН України, відділ україніки, № Й 27.391.

⁴⁹ Мирь. Н-р 20. 19 квітня (1 травня). Див. також: Там само. Н-р 3. 6 (18) березня.

⁵⁰ Там само. Н-р 10. 27 березня (8 квітня).

порозуміння, закликали до "миролюбивості й позитивного труду"⁵¹. У цьому зв'язку підтримка С. Сембратовичем у 1890 р. "нової ери" (українсько-австрійсько-польського порозуміння) була логічним наслідком прагнення греко-католицької церкви зайняти самостійне місце у спектрі політичних сил краю.

Вигасання "класичного" австрорусинства було пов'язане також зі зміною поколінь. Представники старшого покоління дедалі неохочіше сприймали будь-які зміни. Це можна проілюструвати на прикладі діяльності в австрійському парламенті В. Ковальського. У листі до А. Петрушевича від 17 (29) жовтня 1887 р., надісланому з Відня, він нарікав: "Наши русскіи газеты взывали клябъ русскій и мене, чтобы интерпелювати министерство въ справѣ нашихъ середныхъ школъ, когда Чехи и Словѣнцѣ такъ сильно выступили – А мы якъ заклятыи молчали! И видно мы хорошо сдѣлали [...]. Съ демонстраціями незаидемъ далеко – намъ треба рѣшительно и поважно выступовати, если хочемъ що нибудь осягнути [...]"⁵². За гаслом "поважно выступовати" ховалося бажання зберегти комфортне для себе становище. Постійне пристосування до змін у розкладі політичних сил, до чого закликали представники молодшої генерації, дратувало В. Ковальського. В одному з листів він кинув: "дурна утилитарная политика закрутила головы нашихъ молодыхъ талантовъ"⁵³.

Показовою в цьому плані була реакція старорусинів на "нову еру"⁵⁴. Здавалося, що підкреслена проавстрійська позиція її творців мала відповідати настроям старорусинів. Натомість сталося навпаки. Складається враження, що старорусинів обурило не так змістовне наповнення та проукраїнське спрямування "нової ери", як сам її факт. "Нова ера" кинула українське суспільство в Галичині у вир політичних та особистих пристрастей, не залишаючи "староруській партії" при будь-якому результаті жодного шансу на майбутнє. Прикметно, що В. Ковальський асоціював "нову еру" зі "соромом"⁵⁵. Цей "сором" був рівнозначним образі на молодше покоління за зневагу "своихъ отцевъ-стариковъ"⁵⁶.

⁵¹ Там само. Н-р [1]. 1 (13) березня.

⁵² ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 235, арк. 14–14 зв.

⁵³ Там само. Арк. 29 (лист до А. Петрушевича, Відень, 2 (14) червня 1899 р.).

⁵⁴ Про українсько-австрійсько-польське порозуміння 1890 р. ("нова ера") докладно див.: Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів, 2000.

⁵⁵ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 235, арк. 19–20 (лист до А. Петрушевича, Відень, 16 (28) січня 1892 р.).

⁵⁶ Саме під кутом зору спровокованого "новою ерою" непорозуміння між поколіннями української інтелігенції оцінював у 1909 р. події майже двадцятилітньої давності В. Ковальський: "Навыкши до працѣ а не до споровъ, якіи межи нашими домашними партіями розгорѣлись, годѣ менѣ поняти, до чего то все доведеть? Одни отъ другихъ чѣмъ больше стороняты и вытворяютъ завзятость, которая обѣ стороны нищитъ и ихъ спольныхъ вороговъ скрѣпляеть. Просто не дивота, що великая часть нашей недоученой молодежи наѣжилася и радабы своихъ отцевъ-стариковъ загнати въ кутъ, чтобы чѣмъ скорше завладѣти учрежденіями нами так горко придбаными. Таже мы соберали и созидали не для себе, ино для нашего наслѣдія а доживаемъ вмѣсто благодарности за нашии щирѣйшіи жертвы самую крайнюю ругань. Все тое лихо выкликала несчастная новая эра, а когда ея главарѣ опамятаются будетъ уже все за поздно. Мимо всего горя не упадаймо на духу, но боронѣмъ нашихъ святощей въ крѣпкой вѣрѣ, що за нами право и правда!" (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77, спр. 235, арк. 40 зв.–41 [лист до А. Петрушевича, Відень, 16 (29) січня 1909 р.]).

Де кінець австрорусинства? Знайти на це запитання однозначну відповідь не можна, бо ще навіть після розпаду монархії Габсбургів тривалий час серед галицьких українців зберігалася ностальгія за австрійськими часами. Під кутом зору ж "високої політики" кінець австрорусинства слід віднести до 90-х років XIX ст. Свідченням цього було включення тоді українськими політичними партіями (Русько-українською радикальною партією, Українською національно-демократичною партією) до своїх програм гасла про здобуття незалежної української держави як кінцевої цілі політичної боротьби. Зрештою сам Відень дедалі менше потребував улесливості у свій бік. Масова політизація суспільства диктувала австрійському урядові нові, жорсткіші розв'язки внутрішньодержавних проблем.

Крапку в наївній вірі багатьох галицьких українців у доброго цісаря поставили сеймові вибори 1895 р. та пов'язана з ними депутація до Відня. Вибори відбувалися зі значними зловживаннями на користь поляків. Увечері 12 грудня українська депутація у складі 221 особи (150 селян, 25 міщан, 24 священники, 22 представники світської інтелігенції) від 30 повітів від'їхала до Відня, щоб поскаржитися особисто монархові. Серед членів депутації панував піднесений настрій, лунала пісня "Подивися, цісаріку, який нарід бідний!" Після тривалих переговорів із прем'єром Казимиром Бадені до цісаря була допущена делегація з 6-ти осіб (Лонгин Рожанковський і Теофіль Окуневський – від світської інтелігенції; Іван Озаркевич і Олександр Саноцький – від духовенства; Степан Новаківський і Макар Грендзола – від селян). Вони передали цісарю меморіал зі скаргами на виборчі зловживання, перейнятий духом любові до монарха і надією на його допомогу. Натомість у відповідь делегати почули від цісаря стандартний, ні до чого не зобов'язуючий вислів, який у Галичині неодноразово вислуховували від поляків: мовляв всі скарги з меморіалу будуть розслідувані й порушення, якщо такі виявляться, будуть усунені. Аудієнція "тривала з чотири мінути" і закінчилася мішаною французько-німецькою фразою: "*Adieu, meine Herren*". Т. Окуневський розповів про прийом цілій депутації. Після цього запала прикра мовчанка, а на очах багатьох селян з'явилися сльози відчаю⁵⁷.

Це був кінець австрорусинства. "По цих виборах і по масовій депутації до цісаря [...], – писав Євген Олесницький, – мусіли собі всі наші земляки [...] сказати, що в Австрії нема для нашого народу ніякої будучности, ні ніякої надії. На цій точці настав рішучий перелом. Давні почування "тирольців Сходу" вигасли зовсім. Вони від цього року належать уже до історії"⁵⁸. Відтоді Відень був присутнім у політиці галицьких українців як об'єкт тиску, як елемент політичної тактики. Маємо на увазі, звичайно, суспільство в цілому, а не окремих осіб, у свідомості яких наївне австрофіліство зберігалася протягом досить тривалого часу, але не мало серйозного впливу на загальний національний розвиток. З 90-х років XIX ст. свідомість галичан починає проявлятися у формі соціальної ідеології. Проблема державотворення та соборності стає першоплановою. Завдяки новому

* "До побачення, мої панове" (фр., нім.).

⁵⁷ Громадна депутація руска вь Відни. (Справозданє руского комітету депутаційного.). Львів, 1896; Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Львів, 1996. С. 122–123.

⁵⁸ Олесницький Е. Сторінки з мого життя. Львів, 1935. Ч. 2 (1890–1897). С. 78.

покоління інтелігенції українське суспільство глибоко усвідомлює в той час ідеї ширшого порівняльного контексту – слов'янства та європейства⁵⁹.

Меморіал Йосифа Сембратовича 1870 р. до "Руської ради" та "Просвіти"

В українському націотворчому процесі в Галичині традиційно важливою була роль греко-католицької церкви⁶⁰. З соціальних і політичних потрясінь XVIII – початку XIX ст. вона вийшла єдиною суспільною інституцією, яка зберегла елементи національного характеру. Протягом першої половини XIX ст. в Галичині сфери релігійної та етнічної ідентичностей були якщо не тотожними, то принаймні дуже близькими, посилюючи таким чином одна одну. В умовах відсутності виразної соціальної диференціації галицького українського суспільства, зведеного до фактично однорідної селянської маси, греко-католицьке духовенство ставало єдиною суспільною силою, спроможною взяти на себе керівництво національним рухом і розвинути національну свідомість маси українських селян, тобто виконати функцію національної еліти. Від священників походив рух культурного відродження в 30–40-х роках XIX ст.

Після 1848 р. греко-католицька церква становила інституційну основу національних організацій. Греко-католицька церква як інституція (нааявність вертикальної ієрархії) – безвідносно до політичних орієнтацій та соціальних концепцій духовенства – вже на початковій, романтичній фазі надавала українському рухові форму, виступала консолідаційним стрижнем українського життя в Галичині, легітимізувала національні домагання, відтак була рушієм розвитку національної ідеї. Революція 1848–1849 рр. і децентралізаторські перетворення 60-х років в Австрійській імперії спричинилися до конфронтації греко-католицького духовенства з поляками (стосовно римо-католицького кліру греко-католицьке духовенство трактувалося як меншвартісне) та до його зближення з українським рухом. В умовах Галичини чітке усвідомлення конфесійної приналежності та готовність населення захищати свою церкву можна вважати першим етапом у формуванні національної самосвідомості. Греко-католицизм виступав своєрідним запереченням польськості. Через утвердження у свідомості українського суспільства смислової ланки "я – греко-католик", а отже "я – не римо-католик", українське духовенство вело простолюду до розуміння "я – не поляк" і далі "я – русин/українець".

Якщо на романтичній фазі розвитку національної ідеї церковний провід був об'єктивно зумовленим, а тому виправданим (тоді церковна ієрархія своїм впливом та авторитетом цілковито покривала українське суспільство, що сприяло його консолідації), то по мірі політизації українського суспільства, появі нових елементів національної ідентичності, включення в суспільно-політичне життя активістів-селян та учителів, загалом нової генерації діячів, а відтак – партійної диференціації,

---

⁵⁹ *Петришин Г. Р.* Проблема національного самоутвердження в Західній Україні... С. 18–19.

⁶⁰ Докладніше див.: *Турій О.* До питання про провідну роль греко-католицького духовенства... С. 408–417; *Papierzyńska-Turek M.* Religia i kościół w kształtowaniu się nowoczesnego narodu ukraińskiego na polsko-ukraińskim pograniczu // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* Warszawa, 1994. Zesz. 2: Spotkania polsko-ukraińskie / Pod red. S. Kozaka. S. 64–68.

№ 207 Брід.

Договір

Митрополит, судитимуть зворотитися одне
 одну турботаю / Митрополит для свого
 турботу побачив, що виступив в Галичині
 Святий пророк і до представителю н.с.с.
 митрополит, що він представителю до митро-
 політній турботі, со відповідними турботами

1. Митрополитній турботі обставин в зазначеній
 Соборній Турботі, встановленою су Митро-
 політній Турботі с.г., митрополитів і до митро-
 політній турботі, и зазначеній Турботі

2. Митрополит судитимуть турботі митро-
 політній турботі, турботі в митро-
 політній турботі, и

В митрополитній турботі обставин в зазначеній
 Турботі, та встановленою Святий пророк і до
 митрополитній турботі, митрополитній турботі
 митрополитній турботі, митрополитній турботі
 митрополитній турботі, митрополитній турботі
 митрополитній турботі, митрополитній турботі

Йосиф Митрополит

Супровідний лист митрополита Йосифа Сембратовича до проекту угоди про порозуміння українських політичних угруповань у Галичині. Львів, 28 грудня 1870 р.

священики відходили на задній план. Почалися конфлікти з селянами та антиклерикально настроєними радикалами-інтелігентами. Церква опинилася перед небезпекою перетворитися на знаряддя світського соціально-політичного руху. Розуміння єдності з простолюдом лише на засадах конфесійної спільності було вже недостатнім для збереження впливу на процеси, що відбувалися в українському суспільстві. Так, наприкінці 60-х років XIX ст. греко-католицька церква постала перед необхідністю пошуку свого місця у політичній структурі Галичини, що насамперед передбачало відмову від прагнення втримати монополію на визначення духовних, культурних та політичних орієнтирів українського суспільства, а відтак вимагало докорінних змін у світогляді самого духовенства.

Поштовхом до дії стали інституційні процеси в українському галицькому суспільстві, які наприкінці 60-х років набрали помітних обертів. Якщо заснування

в 1868 р. товариства "Просвіта" ще можна було проігнорувати, поблагливо потрактувавши його як витівку групи молодих людей, то створення в 1870 р. політичного товариства "Руська рада" ("Русская рада") верхівка греко-католицької церкви залишити поза увагою аж ніяк не могла. Воно посіяло сумнів у тривкості попереднього суспільного укладу, породило відчуття ґрунту, що усувається з-під ніг. Кроки церковної ієрархії не вийшли в цій ситуації за межі природного людського бажання: повернутися до такого ще близького періоду однозначності, пояснивши новоутвореним інституціям пріоритетне право церкви визначати напрям розвитку і форми національного життя.

27 грудня 1870 р. (8 січня 1871 р.) на запрошення митрополита Йосифа Сембратовича відбулася нарада, слід думати, за участю верхівки греко-католицької церкви та представників впливовішого духовенства з провінції. На ній було ухвалено запропоновані митрополитом "Мысли для согласного поступованя галицкихъ Русиновъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ" і вирішено винести їх на обговорення народовського товариства "Просвіта" й контрольованого русофілами політичного товариства "Руська рада"⁶¹. Наступного дня були підготовані відповідні листи-меморіали. Можна припустити, що згода Й. Сембратовича виступити посередником у переговорах між русофілами й народовцями була прямим результатом тиску на нього русофілів, які прагнули підпорядкувати своїм світоглядним засадам вищу ієрархію греко-католицької церкви. Підводячи підсумок 1870 р., газета "Слово" писала: "Первымъ про то нашимъ желаніемъ было на сей годъ: примиреніе партій съ именемъ русскимъ. // Дальше, желали мы, при возстановленіи согласія и народного единства на Руси, приобрѣсти крѣпкихъ духомъ и характеромъ нового митрополита и епископа, которыи бы умѣли интересы церкви и народа согласити съ интересами Австріи и Рима". У цьому зв'язку видавці газети констатували, що "новый митрополитъ оказался своими поступками достойнымъ народного довѣрія, и въ той точцѣ исполнены наши желанія", тоді як порозуміння з народовцями є неможливим⁶². Ці слова побачили світ тоді, коли міжпартійні переговори за посередництвом Й. Сембратовича вже розпочалися⁶³. Вони свідчать про те, що для русофілів порозуміння з народовцями у той час не стояло на порядку денному взагалі.

"Мысли..." склалися з десяти пунктів. У першому йшлося про визнання католицької віри грецького обряду, рішуче відкидалися закиди у симпатіях до "східної католицької шизми"; у другому – про збереження вірності до Австрійської держави і Габсбурзької династії; однаково заперечувалися прагнення приєднатися

---

⁶¹ Автором проекту угоди, правдоподібно, був радник митрополитчої консисторії Михайло Малиновський (Справоздане зь дѣланій "Просвѣты" вѣдѣ часу завязанія товариства – 26. листопада 1868 року, до найновѣйшого часу / Додатокъ до Ч. 10 "Руского Сіона". Львів, 1874. С. 15). Докладно про погляди М. Малиновського див.: Химка І. "Апология" Михайла Малиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві 1882 року і характеристики поглядів "святоюрців" // Записки НТШ. Львів, 1993. Т. ССХХV: Праці історично-філософської секції. С. 365–392.

⁶² Наши и ненаши дѣла въ 1870 г. I // Слово. 1870. Ч. 101. 23 декабря (4 января).

⁶³ На це вказує стаття: Угодові прямованья. II. Угода зь Русинами, зачисленими въ купѣ изъ "русскими" до сторонництва "Слова" // Основа. 1871. Ч. 5 (32). 15 (27) січня.

до Росії чи відновити Річ Посполиту; як про щось не варте уваги говорилося про ідею створення "якоїсь української, якоїсь малоруської держави чи там в федерації чи не в федерації з Польщею"; у *третьому* декларувалася вірність австрійській конституції і прагнення на її підставі розвивати "нашу галицько-руську народність" у політичному, науковому й матеріальному напрямі; добиватися прийняття спеціального державного закону про національності й закріплення в ньому принципу повної національної рівноправності; там-таки особливо наголошено на необхідності відповідно до традиції вважати греко-католицьких ієрархів як церковними, так і національними лідерами; у *четвертому* пропонувалося прийняти за основу нормалізації українсько-польських стосунків проект угоди, винесений на обговорення сейму восени 1869 р. українськими послами на чолі з Юліаном Лаврівським; *п'ятий* був присвячений мовній проблемі, зокрема, йшлося про необхідність всебічного розвитку "питомого галицько-руського язика" як самостійного від польської і російської мов; разом із тим цей процес мав відбуватися на етимологічній, а не фонетичній основі; кулішівка (фонетичний правопис) трактувалась як нічим не вмотивований розрив із стародавньою світською і церковною літературою; у *шостому* містився заклик до існуючих руських наукових інституцій, аби ті спільно працювали над піднесенням освітнього рівня населення; у *сьомому* вказувалося на небезпеку політичних поділів та необхідність солідарних дій у всіх важливіших питаннях національного розвитку; у *восьмому* закликалися зберігати "повагу і честь" до "просвічених людей" (слід читати, до церковних ієрархів), а для того відмовитися від необґрунтованих звинувачень у їх московській, українській чи польській орієнтації; наголошувалося на потребі працювати для блага "галицько-руської народності"; *дев'ятий* був присвячений проблемі навчання та виховання молоді, зокрема оберігання її від передчасного включення у небезпечну для духовного розвитку політичну діяльність; у *десятому* піддавався різкій критиці політичний напрям газет "Слово" й "Основа"; стверджувалося, що вони сприяють розладу серед суспільства, відтак було би бажаним, аби названі газети злилися в одну під якоюсь іншою назвою.

Позицію утвореного в 1868 р. товариства "Просвіта"⁶⁴ щодо пропозицій Й. Сембратовича визначало становище, в якому опинилися галицькі народовці на зламі 60–70-х років.

Перше. 60-ті роки XIX ст. проминули в гострій полеміці між "староруською партією" і народовцями. Цей за своєю природою міжпоколінневий конфлікт українських інтелектуальних еліт у Галичині змусив обидві сторони чітко визначити предмет розходжень. У ході полеміки викристалізувалися дві націотворчі концепції. Старорусини стояли на "історичних" позиціях, стверджуючи, що галицькі русини належать до малоруської вітки "руського" (у значенні всеруського, а не російського)

⁶⁴ Про виникнення та основні напрями діяльності товариства "Просвіта" див.: Нарис історії "Просвіти" / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. Львів; Краків; Париж, 1993; Зуляк І. С. Діяльність товариства "Просвіта" у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.). Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Чернівці, 1997; Товариство "Просвіта" у Львові. Статути / Упоряд., автор вступної статті В. Пашук. Львів, 1999; Пацук В. Товариство "Просвіта" крізь призму "Слова". До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в др. пол. XIX ст. Львів, 1999.

народу. Народовці ж відстоювали тезу про повну окремішність українського народу, включаючи й галичан, як від поляків, так і від росіян. Зовнішнім, зримим виявом цих розходжень стала орфографія. Старорусини міцно симпатизували церковно-слов'янському правопису, в якому вбачали запоруку збереження історичної традиції, а народовці віддавали перевагу фонетиці, котра могла послабити русифікаторський тиск і стати опорою для становлення повноцінного національного організму.

Друге. Позаяк українське суспільство в Галичині переважно залишалося поза сферою політики, то старорусини та народовці змушені були шукати дієві шляхи до "сердець та умів" простолюду. З 60-х років розгорнулося шалене за темпами (коли врахувати, що ритм тогочасного життя був значно повільнішим від нинішнього) змагання між "старими" та "молодими" за створення соціальної бази для своїх течій. Цей процес тривав до початку 80-х років і в силу об'єктивних причин (природної зміни поколінь) завершився перемогою народовців. Зважаючи на симпатії до етимології серед провінційного греко-католицького духовенства, лідери "староруської партії" щораз більше спиралися на церковну ієрархію, шукаючи в такий спосіб виходу на селянську аудиторію. Народовці змушені були творити свої інституції фактично на порожньому місці, покладаючись тільки на молодечий ентузіазм і віру у правильність своїх поглядів. На цій хвилі й виникло товариство "Просвіта". Виступаючи в 1868 р. на установчих зборах, студент Андрій Січинський метою товариства визначив: масу народу піднести до такого рівня просвіти, аби вона "узнала потребу існування своєї нації як окремішньої народної індивідуальності"⁶⁵.

Третє. Окрему, хоча й нечисельну, групу становили серед галицьких українців діячі старшого покоління, котрі, залишаючись консерваторами (традиціоналістами), критикували русофільські ("москвофільські") тенденції та симпатизували народовцям. Поеднуючи у своєму світогляді ідеї романтичного панславізму та польського позитивізму, тісно пов'язаного з програмою "органічної праці", вони були переконані в можливості українсько-польського порозуміння та вказували на його неминучість. Із цієї групи осіб неабияку роль в інтелектуальній історії (зокрема, суспільно-політичному житті) Галичини 60–70-х років XIX ст. відігравали Юліан Лаврівський та о. Степан Качала. Обіймаючи посаду віце-маршалка Галицького сейму, Ю. Лаврівський заініціював у 1869 р. українсько-польську угодову акцію, яка, втім, завершилася невдачею⁶⁶. Акція сприяла виразному поділу галицької української

⁶⁵ Справозданне зь перших загальних зборів Товариства "Просвіта". Львів, 1868. С. 4–5.

⁶⁶ Прихильники Ю. Лаврівського і С. Качали вітали пропозицію Й. Сембратовича про порозуміння між "руськими партіями" в Галичині. (Газета "Основа" опублікувала "Мысли для согласного поступованья Галицких Русиновъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ" [1870 (1871). Ч. 26. 22 грудня (3 січня)].) Вони не приховували, що такий крок митрополита став для них певною несподіванкою: "[...] одна часть Русиновъ, которыхъ мы уважали яко належачихъ до противного намъ табору, для того, що мы ихъ не бачили въ нашомъ, повзяла гадку, помирити Русиновъ обохъ партій" (Зь Новымъ годомъ // Основа. Львів, 1871. Ч. 1 (28). 1 (13) січня). Загалом же реакцію українських угодових щодо поляків сил на ініціативу вищих церковних ієрархів можна означити як стримано оптимістичну: "Ховаємо певну надѣю, що помиренье Русиновъ не буде представляти особливыхъ трудностей;

еліти на два національно-політичні табори – старорусинський (русофільський) і народовський (українофільський), перевела полеміку між цими угрупованнями з абстрактно-світоглядного рівня у площину політичної практики⁶⁷. У 1870 р. Ю. Лаврівського було обрано головою "Просвіти". Такий крок з боку народовської молоді був зумовлений прагненням отримати для себе "фірму", тобто визнання з боку польських крайових та австрійських державних кіл.

Пропозиції Й. Сембратовича стали предметом обговорення виділу (правління) товариства "Просвіта" 5 (17) січня 1871 р. Після тривалої дискусії на пропозицію Ю. Лаврівського було вирішено, що "Просвіта" лише тоді зможе "зайти в ближші порозуміння з представителями противної сторони", кола "Руська рада" дасть ствердну відповідь на питання чи визнає "самостійний, п'ятнадцятимільйонний нарід руський, окремиї від народу польського і великоруського"⁶⁸. Свою відповідь митрополитові товариство "Просвіта" оголосило публічно. За підписом центрального виділу товариства від 3 (15) березня 1871 р. вийшов друком відкритий лист під назвою "Пропамятное письмо ђдъ Выдѣла центрального "Просвѣты" до Его Высокопреосвященства Митрополита кирь Іосифа Сембратовича въ справѣ залагодження домашнихъ спорѡвъ мѣжь Русинами" (Львів, 1871). Головний зміст листа полягав у поясненні та обґрунтуванні позиції, яку займало товариство в питанні національної ідентичності. Автори листа відштовхувалися від заяви Головної Руської Ради від 1848 р. про національну та мовну окремішність 15-мільйонного українського народу, яку (окремішність) вважали "впливомъ тяглою, исторією оправданого почутя всенародного". Атмосферу незгоди в руському таборі в Галичині виділ "Просвіти" пояснював відступництвом від програмної заяви Головної Руської Ради частини інтелігенції, яка почала сповідувати "єдність народну зъ Великороссами". Наголошувалося, що порозуміння народѡвцѡв з "Руською радою" на якійсь іншій платформі, аніж національна самостійність українців від поляків і росіян, є неможливим. Відкидалася також й ідея "3-миліонового народу руского", про який "ані исторія, ані етнографія нічо не знає, а мы тѣмъ меньше можемо таку програму попірати, позаякь она найскорше отвирає ворота до узнаня тѣхъ трехъ миліонѡвъ за частину великорусского народа". Водночас керівники "Просвіти"

для насъ не можливою була бы згода тѡлько съ тѣми, которі не хотять бути "Русинами" (Там само). Видавці "Основи" висловили свої міркування і стосовно окремих пунктів угоди. Вони, зокрема, пропонували зі словосполучень "галицко-русского языка", "галицко-русской народности" вилучити слово "галицко" як незгідне з науковою правдою, а також умістити на початку тексту угоди речення такого змісту: "Мы галицкі Русины становимо часть 15-миліонового народа, народа самостайного, с. е. окремишного ѡдъ народа великорусского, російского або московского, такъ що-до языка, звычайѡвъ, обычайѡвъ, народного характера итд., якъ и що до его политики – маючого право и обовязокъ самъ рѣшати о своѣй долѣ" (Угодові прямованья. II. Угода зъ Русинами, зачисленими въ купѣ изъ "русскими" до сторонництва "Слова" // Основа. 1871. Ч. 5 (32). 15 (27) січня; Ч. 6 (33). 19 (31) січня).

⁶⁷ Докладно про перебіг та наслідки угодової акції Ю. Лаврівського див.: *Мудрий М.* Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки XIX ст.) // *Україна: культура спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 58–117.

⁶⁸ Центральний дж=фавний історичний архів України у Львові (далі – ЦДА України у Львові), ф. 348 (Товариство "Просвіта"), оп. 1, спр. 7628, с. 40–41. Див. також: *Лозинський М.* Сорок літ діяльності "Просвіти" (В 40-літній Ювілей Товариства). Львів, 1908. С. 22–24.

заявляли про те, що не вважають правописне питання стрижневим, бо "народне сторонництво головну вагу кладе не на форму но на рѣчь саму, отже не на правопись а на чистоту рѣдного слова"⁶⁹.

Угодова ініціатива Й. Сембратовича спричинила серед громадсько активної частини українського суспільства в Галичині бурхливу дискусію, яка вийшла за рамки проблеми міжпартійних розбіжностей і сконцентрувалася на питанні магістрального напрямку національного розвитку. На початку 1871 р. з проектом міжпартійного порозуміння виступив на шпальтах "Слова" Володимир Стебельський. Суть проекту його автор сформулював так: "[...] солидарность на внѣ, а во внутри независимая нравственная ривализация всѣхъ благородныхъ силъ народа". В. Стебельський визнавав слушність аргументів однаково "партії панрусів" і "партії українофілів", а конфронтації між ними пропонував надати характер толерантного суперництва, залишивши на віддалене майбутнє остаточний розв'язок питання про те, частиною якого народу є галицькі русини – єдиного великоруського чи малоруського. В. Стебельський пропонував запровадити систему подвійного членства в "Руській раді" й "Просвіті"⁷⁰. Однак конфлікт вже був занадто глибоким, аби міг бути розв'язаний таким способом. Русофіли поклали вину за розбрат виключно на народівців, наголошуючи, що "нетолеранція повсталала собственно въ таборѣ молодыхъ, а слѣдственно и толеранція должна изъ того табора выйти"⁷¹.

Умови, які ставили народівці, були неприйнятними для русофілів. Уже на початку січня 1871 р. газета "Слово" писала про ініційовану Й. Сембратовичем угодову акцію як про справу провалену: "Высокопреосвященный нашъ митрополитъ, о партіогизмѣ которого мы по дѣятельности его не можемъ уже никакъ сомнѣваться, хотѣлъ яко добрый пастырь водворити спасительное согласіе въ русскомъ обществѣ. Въ той цѣли призвалъ онъ къ себѣ нѣкоторыхъ представителей русского народа въ Галициі, якъ и почти всѣхъ сепаратистовъ, званыхъ "українофилами". Добрую волю нашего архипастыря мы не могли иначе якъ съ живѣйшимъ принятиемъ признаніемъ. Въ томъ узнали мы миссію, достойную архипастыря Галицкой Руси"⁷². Порозуміння з народівцями русофіли вважали можливим тільки після відмови народівців від українства (в розумінні русофілів, від полонофілства) і визнання ними приналежності до всеруського етнічного й культурного простору. На жаль, не вдалося розшукати жодної інформації про те, чи правління "Руської ради" спеціально розглядало меморіал митрополита. Так чи інакше, але жодної офіційної заяви з цього приводу товариство не зробило. Так, в одному з видань "Просвіти" за 1874 р. вказувалося, що "люде зъ другого сторонництва не обявили досѣль

⁶⁹ Пропамятное письмо ђдъ Выдѣла центрального "Просвѣты" до Его Высокопреосвященства Митрополита кирь Іосифа Сембратовича въ справѣ залагоджена домашнихъ споровъ мѣжь Русинами. [Львѣв, 1871]. Його авторами були К. Сушкевич і А. Вахнянин.

⁷⁰ Стебельскій В. Проектъ къ примиренію. Письмо къ редактору "Слова" [до Б. Дідицького] // Слово. 1871. Ч. 1. 2 (14) января.

⁷¹ Допись. Отъ Галича. (До програмы примиренія г. Стебельского) // Слово. 1871. Ч. 6. 20 января (1 февраля).

⁷² Наши дѣла. II // Слово. 1871. Ч. 2. 6 (18) января.

свого погляду на справу"⁷³. Пропозиції С. Сембратовича різко дисонували з програмними засадами "Руської ради"⁷⁴.

Чи можна вважати "Мисли..." маніфестом концепції "галицько-руського *tertium*", тобто ідеї національної особистості галичан як від росіян, так і від українців? На користь цього, здавалося, свідчать як загальний дух документа, так і наявність у ньому таких словосполучень, як "галицько-руська народність", "питомий галицько-руський язык". Однак, на нашу думку, це не є достатньою підставою для ствердної відповіді на поставлене вище питання. Зрозуміло, серед галицьких українців (у ХІХ ст. особливо) існувала сильна регіональна "прив'язка", але її не можна вважати адекватною етнічній самоідентифікації. Це так зване рутенство мало виразний перехідний характер, відображало етап у становленні сучасної етнічної самосвідомості, коли ідея 3-мільйонного галицько-руського народу обговорювалася, але не в розумінні програми до дії, а як пункт відліку для формування ширшої модерної етнічної самоідентифікації, до якої ще треба було прийти"⁷⁵. Прикметно, що вираз "галицько-руська народність" ніде не використовувався в ХІХ ст. сам по собі, а тільки в контексті порівняння з панрусською чи українською ідентифікаціями"⁷⁶. Поняття "галицько-руська народність" було міцно вплетене в поведінку, мислення галицьких українців, однак ніколи не сприймалося ними як політична програма. Це закономірно, адже тип "рутенського" священника утворився, як влучно підмітив історик з русофільського табору Ф. Свистун, зі суміші "уніатсько-польських поглядів і впливу австрійської політики"⁷⁷.

Керівництво греко-католицької церкви швидко усвідомило непридатність положень, що містилися в меморіалі Й. Сембратовича, для їх безпосереднього втілення на практиці. У 1876 р. "Рускій Сіонъ" подав "Мисли..." як політичну програму "св. Юра", але при тому первісний текст 1870 р. був відредагований відповідно до змін у суспільно-політичному житті Галичини. Так, зникли претензії церковних ієрархів на монопольне керівництво національним рухом, включено тезу про відмежування церкви від політики ("Въ политику не запускаемся", п. III) і зосередження її на питаннях наукового (інтелектуального) та економічного життя суспільства, вилучено критику "українщини", більш толерантно потрактовано фонетичний правопис, збільшено увагу до проблеми національної освіти, посилено

⁷³ Справоздане з дѣланій "Просвѣты" вѣдь часу завязаня товариства... С. 16.

⁷⁴ Див.: Програма политического общества Русиновъ "Русская Рада" во Львовѣ. Львів, 1871.

⁷⁵ На тему подвійної етнонаціональної свідомості докладно див.: Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). Київ, 1998. С. 105–116.

⁷⁶ В. Стебельський, наприклад, писав: "Образованному патриоту не слѣдуетъ съ презрѣніемъ смотрѣти на начинанія украинофиловъ. Слѣдуетъ предовсѣмъ устранить въ нашей средѣ чудовищную мысль о созданіи какой-то 3-миліонной австрійской Руси, языкомъ которой имѣеть быти хаотическая смѣсь галицкаго нарѣчія съ старославянщиною [...]. Тотъ офіціозный рутенизмъ мѣшаеть дѣлу несравненно болѣе, чѣмъ украинизмъ" (Стебельській В. Проектъ къ примиренію...).

⁷⁷ Див.: Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства... С. 411.

критику тих, хто гальмує розвиток "языка руского" ("малоруского"). Лояльність до Відня та Риму підкреслювалася, але при тому застерігалось право греко-католицької церкви на окрему позицію: "Если нашѣ погляды не подобаються, то мы невинні за инакші погляды. Все-то нашѣ находили и находятъ и найдутъ въ католической церквѣ и въ Австріи свое правдивое, вѣчное и дочасное спасеніе!"⁷⁸ Однак між декларацією намірів і практичним їх втіленням була чимала відстань, яку ще треба було подолати.

Висновки

Австрорусинство являло собою сукупність настроїв, які відображали позитивну, емоційно забарвлену настанову української інтелігенції та селянства в Галичині до трону й Австрії. Вони сформувалися як вияв вдячності галичан австрійському урядові за покращення (порівняно з останніми десятиліттями існування Речі Посполитої) свого соціального та матеріального становища. Спочатку, як не парадоксально, ця настанова була осмисленою, згодом на її рахунок відносилось все, що було пов'язане із загальним розвитком галицьких українців. Позаяк австрорусинство стало для галицьких українців своєрідною точкою опори для становлення національної свідомості, то основні етапи його розвитку співпадають з періодизацією українського руху в Галичині загалом.

На цісарофільських ідеалах – вірності австрійському монархові й державній цілісності Австрії – пробивала собі шлях тенденція національно-народної самостійності. Національна свідомість українського населення Галичини формувалася у ХІХ ст. шляхом взаємодії двох різнопланових у своїй основі елементів, співвідношення між якими змінювалося. З одного боку, це була лояльність до Відня, підкреслення позитивів австрійської державності та готовності до неї належати і її захищати, тобто те, що визначає зміст поняття "австрорусинство", а з іншого – дедалі більш осмислене розуміння своєї етнічної окремішності, а відтак усвідомлення особистості своїх інтересів. Питання про етнічну приналежність галицьких українців вирішувалося ними у формі русофільства або українофільства.

Австрорусинство виконувало в українському суспільстві Галичини компенсаторну функцію. Воно відшкодовувало його втрати у царині національного та особистісно-психологічного комфорту, які виникали в результаті стрімкого, зважаючи на динаміку ХІХ ст., загострення суперечностей з поляками, доповнювало нестачу позитивних етнічних та людських почуттів. Завдяки австрорусинству українська національна еліта, головним чином греко-католицьке духовенство, та селянство певний час знаходили стан національного комфорту.

Складовою частиною австрорусинства було рутенство з властивим йому підкреслено лояльним ставленням до Відня, а також переконанням, що майбутнє

---

⁷⁸ Святий Юрь и "Dziennik Polski" // Рускій Сіонь. 1876. Ч. 21. 1 (13) листопада. С. 674–676. Ця публікація була відповіддю на оскарження в газеті "Dziennik Polski" (nr 248, 29 X 1876) керівництва греко-католицької церкви в поширенні "шизми" та орієнтації на "московщину". Видавці "Руского Сіону" вбачали в цьому намагання певних польських політичних сил "народність руску въ краю, въ Вѣдни и въ Римѣ дискредитовати, и ону, кобы тільки можно, спрятати".

галицьких русинів залежить виключно від доброї волі австрійського уряду, насамперед цісаря. Роблять помилку ті дослідники, які в рутенстві бачать однозначно реакційне явище, а визначальною рисою рутенського світогляду вважають твердження про окрему галицько-руську націю. Насправді ж не маємо жодного документа, який би свідчив на користь існування коли-небудь такої концепції. Ті особи, які в XIX ст. закликали керуватися інтересами "галицько-руської народності" зовсім не мали на увазі її етнічну окремішність. Вони робили це або через вузькість, провінціалізм свого світогляду, або з політико-тактичних міркувань, окреслюючи в такий спосіб поле своєї діяльності.

ДОДАТОК

1870 р., грудня 28. Львів. —

Лист-меморіал митрополита Йосифа Сембратовича до "Руської ради", адресований голові товариства Теофілеві Павликову

//(арк. 1) № 207 Орд.

Допись

Маю честь, оудѣлити почтенному обществу прилежачи % мысли для согласного поступованя галицкихъ Русинѡвъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ ко пересмотру и оухваленію того, що бы послужило ко помянутой цѣли, со слѣдующими примѣчаніями:

1. що помянуты мысли въ численномъ собранію Русинѡвъ, ѡтбывшомся оу мене дня 27 Декемврія с. г., найденны были яко пожаданны, и загално взявши одобрилися,

2. що они оудѣлилися также литиратурному обществу "Просвѣта" въ подѡбномъ намѣренію, и

3. що ѡтъ обоихъ сихъ обществъ зависить, по оконченію своихъ робѡтъ постановити день ко дальшому спѡльному обрадованію, на которое до мене запрошаю.

Львовѣ, дня 28 Декемврія 1870.

Іосифъ Митрополить

* * *

До

почтенного политического общества

"Руска Рада"

на руки ВП. Господина

Теофиля Павлика¹

почт. Крылош. и пароха Оусп. Церкви

во Львовѣ

//(арк. 2) Мысли для согласного поступованя галицкихъ Русинѡвъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ.

1. Якъ визнаємъ католическу вѣру съ обрядомъ греч. католическимъ (славянскимъ-рускимъ), такъ намъ на томъ залежати повинно, щобы сіи високи добра наши релігійны и церковны не нарушались и свято хранилися, оставляючи верховный зарядъ ними нашої Іерархіи.

Примѣчаніе. Безосновно клеветается на Духовенство и на народъ нашъ, будто бы склонялися ко восточной церковной шизмѣ въ тѣсномъ значенію сего слова, которое противъ намъ употребляется въ обширномъ значенію, то есть несогласія ко восстановленію польско-русского Королевства межѣ Вислою и Днѣпромъ, или давной Польщи, въ чѣмъ поставляютъ горячи сердца ко Уніи, розрѣжняючи въ католицизмъ еще *polsko-katolicki duch* (*Tygodnik katol.[icki] Grodzisk. № 3 z dnia 18 stycznia, № 39 z dnia 27 września 1861*)².

2. Переданну намъ предками нашими вѣрность ко Австріи и ей августѣйшой Династїи маеть якъ доси такъ и надалѣ совѣстно хоронити и объявляти такъ, щобы не дати и самого позора, абы насъ посуджали о якисъ заграничны стремленія или ко присоединенію ко Россїи или ко восстановленію давной Польщи и якоисъ украинской, якоисъ малорусской державы чи тамъ въ федераціи чи не въ федераціи съ Польщюю.

Примѣчаніе. Клевета о стремленіяхъ нашихъ ко московщинѣ есть также безосновна, и заперечити не можно, що слово "московщина" противъ намъ берется также въ томъ обширномъ смыслѣ, абы нымъ означати всѣ тіи три державы которы Польшу подѣлили, для того вѣрность Русинѣвъ ко Австріи хитро пятнуется яко московщина. Такъ н. пр. коли у насъ пишется адреса ко нашему австрійскому Цѣсарю, голосятъ польски газеты, що Русины уже подавали и нову подають адресу ко царю Россїи. Если который Русинъ ревнуетъ для Австріи и для народности своей, заразъ на знакъ газетъ польскихъ розходитса поголоска о его мол/(арк. 2 зв.)сковскихъ стремленіяхъ. Коли збывало у насъ мимо вѣрности нашої для Австріи и для нашої народности на клеветахъ и на денунціяхъ, що межѣ нами агенты россійски звиваются?, такъ сами волка зъ лѣса выкликують, а потѣмъ розносятъ страхъ.

3. Держачися вѣрно австрійской конституціи маемъ на ей подставѣ розвивати нашу галицко-руску народнѣсть въ направленіяхъ политичномъ, науковомъ и матеріальномъ, при чѣмъ подобае намъ послѣ традиціи предковъ нашихъ почитати Іерарховъ нашихъ, Митрополита нашего яко природныхъ заступниковъ нашихъ не тѣлько подѣ церковнымъ но также подѣ народнымъ взглядомъ.

Примѣчаніе. Щобы належито перевелася на подставѣ конституціонной рѣвноправнѣсть якъ для иныхъ, такъ и для нашої русской народности, остаеся намъ подносити голосъ нашъ за закономъ народностей (*Nationalitätengesetz*).

4. Внесенїи послами рускими до сойма начеркъ згоды³, выпадае намъ принять за подставу, щоб добиватися упорядкованя честного сожитія и честныхъ отношеній межѣ польскою и рускою народностію, хоть сей вопросъ безъ закона народностей належито не рѣшится.

5. Уживати намъ припадае нашего питомого галицко-русского языка, якъ онъ въ устахъ народа нашего жїе, и якъ его писатели наши, якими ѓтъ найдавнѣйшихъ временъ то хвалитися можемъ, въ грамматикальныя правила уложили, щобы не утрудняти народови зрозумѣнїя, щобы не зривати съ давными памятниками нашої литературы, и щобы не затирати его самостоятельной рѣжниці отъ польского и россійского языка. Дотычно науковыхъ выраженій оставляеся свобода, занимати

тіи не тільки изъ иныхъ славянскихъ языковъ, собѣ spokrevnennykhъ, но также зъ чужихъ языковъ, все однако на ладъ нашего руского языка.

Примѣчаніе. Украинщина вообще и такъ званна Кулишѡвка⁴ въ частности суть нововведеніями, противными духови нашего языка галицко-руского, и заледво въ самой Украинѣ находячими въ народѣ пѡдставу, также сходячими неразъ на диватства. //(арк. 3)

Впрочемъ украинська литература не дѡйшла еще до такой степени совершенства, чтобы могла служить образцемъ, и на украинскій языковъ жаргонъ грѣшитса много произволомъ и науковою немочію. Тая Украинщина а особливо Кулишѡвка мае ся тѣмъ бѡльше залишити, що иначе наступило бы сорваніе съ нашою давнюю литературою, и съ нашими церковными церковными книгами, которы, якъ вѣдомо, zostali на ладъ нашего руского языка съведенны нашими духовными учеными, и для того учены. Славяне розрѡжняють межѣ церковными славянскими книгами: "Cogices ecclesiasticos slavikos familia[e] rutheng[rum]*". Потѣшно есть, що общество литературное "Просвѣта" залишило Кулишѡвку.

Примѣчаніе. Тяжко провинили и провиняють тіи, котори спиняли и спиняють розвитіе языка галицко руского, они то суть виновниками нынѣшныхъ замѣшательствъ дуже вредныхъ.

Примѣчаніе. Понеже писанье слова "рускій" [з] двома сс или с съ буквою ь сталося каменемъ преткновенія, то якъ оно неразъ и давно писалоса, такъ и нынѣ най пишеся [з] однимъ с и безъ буквы ь.

6. Науковы наши заведенія мають ся въ позвальномъ для просвѣщенія народа ревностію яко собѣ непротивны уважати, и взаимно почитати. Однако наилучше было бы, абы всѣ сїи заведенія наши совокупилися, и соединеными силами въ довѣрїю и любвѣ дѣлали.

7. Що ино суть политичны и науковы партїи, на которы намъ дѣлится есть дуже небезпечно и вредно, якъ того учитъ досвѣдченіе на другихъ народахъ: inter duos litigantes tertius gaudet**, и на народѣ нашомъ: "puścić Rusina na Rusina, a tak sami się wygubią". Маючи передъ очима загальное добро народности нашої галицко-руской, въ которомъ находится частное добро каждого, въ тѡмъ мы покладати повинни точку согласія нашего, и якъ то въ житію конституційномъ есть правиломъ, припадае свои частны мнѣнія пѡдчиняти рѣшеніямъ бѡльшости.

8. Ревнующи для добра нашої галицко-руской народности, //(арк. 3 зв.) и спотикаючися своими мнѣніями со мнѣніями другихъ, маемъ по прикладу просвѣщенныхъ людей хоронити для особистостей поважаніе и честь, якъ того требуе любовь христїанська словами: "честію другъ друга больша творяще". Зъ того погляда не подобае нападати на себе клеветами, а що гѡрше неосновными очерненіями и денунціаціями то о московщину, то о украинщину, то о польщину, чѣмъ выкликуются подозрѣванія вредны такъ для народности нашої загально, якъ для особистостей нашихъ частно, которы послѣдны теперъ тіи, потомъ ины при частыхъ змѣнахъ министерства выставленны суть на доткливый страты.

9. Надо все залежати намъ повинно на тѡмъ, чтобы учащуся молодежь нашу въ гимназіяхъ, на всеучилищѣ и въ семинаріяхъ загрѣвати до наукъ и до благоправія,

* Церковні слов'янські книги [роду] руського (лат.).

** Коли двое сваряться, радіе третій (лат.).

аби она передвременно не сходила на поле политичное, на которомъ ей науковое трудолюбие много терпить и тратить, и на которомъ она передъ належитимъ розвиненіємъ духовнимъ выставляеся на всяки и велики небезпеченства.

10. Понеже обѣ руски политичны газеты "Слово" и "Основа"⁵ пѣдъ наведеными поглядами неразъ тяжко выкочають, и такъ своихъ якъ и иныхъ въ блудъ вводятъ, то заходитъ потреба, вліяти на редакціи, щобы они поправили свои направлення ѳтповѣдно предложеннымъ поглядамъ, и межи народомъ и духовенствомъ распри и роздвоенія не подтримовали.

Примѣчаніе. Желати подобае, щобы обѣ помянуты газеты слылися въ одну пѣдъ совсемъ новою назвою, и свои силы совокупили, що для того коньче наступити должно, понеже у насъ двомъ политичнымъ газетамъ и то съ ложными направленнями утриматися не возможно. –

//(арк. 4)

Пр[ийнято] 19/31 Студня 1870
56

*ЦДІА України у Львові, ф. 196 (Політичне товариство "Руська рада"),
оп. 1, спр. 18, арк. 1–4. Рукопис. Оригінал.*

ПРИМІТКИ

¹ Має бути: Павликова. Теофіл Павликов (Павликів) (7 VIII 1821, м. Бережани – 4 (17) VII 1905, м. Львів) – галицький громадський діяч русофільської орієнтації, крилошанин митрополичої капітули, парох Успенської церкви у Львові, посол Галицького сейму (1861–1870, 1873–1876), перший голова "Руської ради" (1870–1879), голова Товариства імені М. Качковського (1880–1884). Ані за характером, ані за інтелектуальними можливостями не дорівнював формату лідера. Найважче Т. Павликову давалося генерування нових ідей, відзначався прямолінійністю, віддавав перевагу рутинній праці.

² Йдеться про статтю "Unia w diecezjach Lwowskiej i Przemyskiej" (Tygodnik katolicki. Grodzisk, 1861. № 3. 18 stycznia), автор якої різко критикував греко-католицьке духовенство в Галичині за самостійницькі стосовно поляків культурні (мовні), релігійні та політичні прагнення, звинувачував його у проросійських і проправославних тенденціях. Відкидаючи думку про цілеспрямовані утиски, яких зазнавало руське духовенство від поляків, автор водночас наголошував на нижчому інтелектуальному та духовному рівні греко-католицьких священиків порівняно з латинськими. Головну причину цього він вбачав не в антиукраїнських намірах поляків, а у внутрішньому устрої греко-католицької церкви, зокрема, у відсутності целібату ("Дух неодмінно переважає над тілом, так мимоволі неодружений латинник стає вищим від русина, котрий має дружину"), що робило греко-католицьке духовенство, обтяжене сім'ями, сильно залежним від проблем світського життя. Нерозважливим з точки зору перспективи розвитку було, на думку автора статті, відкидання українцями латини й запровадження у богослужіннях мови, зрозумілої простолюду. Це, як стверджувалося, відкриває шлях до русифікації, бо "крихти московської національності, що потрапили до нас (у Галичину. – М. М.), можуть розчинитися і розчиняються в польському племені й далі в латинській церкві, а у вашій (греко-католицькій церкві. – М. М.) – ні". Автор закликав до національної згоди на засадах польськості й латинництва та висловлював сподівання, що в майбутньому постане "над Віслою і Дніпром католицьке, вільне ляхко-руське королівство".

³ Мається на увазі українсько-польська угодова акція, ініційована Юліаном Лаврівським у Галицькому сеймі в 1869 р. Докладно див.: *Мудрий М.* Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки XIX ст.) // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць.* Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 58–117.

⁴ Кулішівка – український фонетичний правопис, вперше застосований Пантелеймоном Кулішем у "Записках о Южной Руси" (1856 р.). П. Куліш замість букви "ы" ввів "и", замість "ѣ" і "ѵ" – "і", запровадив букву "е", поступово відкинув твердий знак (ъ) та ін., тобто зробив видимою на письмі різницю між українською та російською мовами. Старше покоління української галицької інтелігенції розглядало ці зміни як замах на історичну традицію, як відмову від національних надбань. Кулішівкою друкувалися народовські видання в Галичині в 60–70-х роках XIX ст. Докладніше про історію українського правопису, а також про правописні дискусії в Галичині у XIX ст. див.: *Кримський А.* Нарис історії українського правопису до 1927 року // *Його ж.* Твори: У 5 т. Київ, 1973. Т. 3: Мовознавство, фольклористика. С. 283–301; *Гузар О.* Правописна система Галичини 80-х рр. XIX ст. // *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні.* Львів, 1999. Вип. 2 (1995–1997). С. 144–150.

⁵ "Основа" – політичний часопис, що виходив у Львові в 1870–1872 рр. двічі на тиждень. Редактори: Теодор Леонтович (вересень 1870 р. – серпень 1871 р.), Ксенофонт Климович (серпень 1871 р. – вересень 1872 р.). Газета з'явилася в часі очевидного провалу ініційованої Ю. Лаврівським у Галицькому сеймі спробі українсько-польського порозуміння і була покликана, за задумом видавців, уберегти угодову ідею від повної дискредитації. Головними засадами видання були: по-перше, австрійські русини є частиною окремого 15-мільйонного народу, про що свідчать історичні, етнографічні та мовні ознаки, а також "самопочутье народне"; по-друге, галицькі русини, що склали разом з буковинськими і закарпатськими ("угорськими") русинами частину однієї "народності" й усвідомлювали свою національну єдність з "южноруським народом" у Росії, у політичному, соціальному й релігійному відношенні не орієнтуються "за границю", а хочуть домогтися забезпечення собі належного "народно-політичного быту" в рамках австрійської державності; по-третє, укладення добросусідських відносин з поляками як "співъобывателями сего краю [Галичини]" у формі "повної, закономъ установитися маючої, автономіи обоихъ народностей, рускої и польской, въ зглядѣ народнѣмъ, политичнѣмъ и церковнѣмъ" [Программа // *Основа.* 1870. Ч. 1. 25 вересня (7 жовтня)]. З жовтня 1871 р. газета переживала фінансову скруту, пов'язану як з падінням політичного авторитету видання, а відтак зменшенням кількості передплатників, так і припиненням фінансування з боку причетних до угодової ініціативи Ю. Лаврівського польських кіл. У листопаді–грудні 1871 р. "Основа" виходила як двотижневик. Про "Основу" в контексті українсько-польських відносин, а також про дискусії в українському таборі щодо назви та загального напрямку газети див.: *Мудрий М.* Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині... С. 97; *Студинський К.* Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким (З початків соціалістичного руху в Галичині) // *За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / Під ред. М. Грушевського.* Київ, 1927. Кн. 1. С. 84–85.

Mar'ian MUDRYI

**AUSTRO-RUTHENIAN ORIENTATION IN GALICIA:
AN ATTEMPT TO OUTLINE THE ISSUE**

Austro-Ruthenian orientation emerged as an expression of the Ukrainian inhabitants' of Galicia gratitude to Austrian government for improvement of social and material conditions of their life (in comparison with the situation under the Polish rule at the close of the XVIIIth century). The tendency to the national independence of Ukrainians in Galicia was growing slowly on the basis of the caesarophile ideals such as devotion to Austrian sovereign and support of territorial integrity of its empire. The Ukrainian national elite, Uniate clergy in particular, and peasants felt for a time national comfort owing to the Austro-Ruthenian orientation.

Key words: history of Galicia, Austro-Ruthenian orientation, Uniate clergy, Austrian government.

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2000
Прийнята до друку 01.09.2000